

ERCAN ÇAĞLAYAN

1980 Bingöl doğumlu. İlk ve orta öğrenimini aynı şehirde tamamlayan Çağlayan, Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde tarih alanında lisans (2001), yüksek lisans (2008) ve doktora derecesi (2012) aldı. Ocak 2019'da siyasi tarih alanında doçent oldu. 2021'de Tarih Vakfı Mütevelli üyesi seçildi. Akademik çalışmaları birçok ulusal ve uluslararası dergide yayımlanan Çağlayan'ın basılmış kitapları şunlardır: *Cumhuriyet'in Diyarbakır'da Kimlik İnşası [1923-1950]* (İletişim Yayınları 2014); *Zazalar: Tarih, Kültür ve Kimlik* (İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 2016); *Kemalist Ulus-Devletin İnşası: Eğitim, Kültür, Mekân ve İskân Politikaları* (Açılım Kitap, 2018); *Cumhuriyet'in Doğu'su: Devlet, Parti, Toplum* (Pınar Yayınları, 2019); "Dünyada Van": *Nüfus, Etnisite, Tarih ve Toplum* (der., İletişim Yayınları, 2019); "Burası Muş'tur": *Tarih, Toplum, Kültür ve Edebiyat* (Ed., Pınar Yayınları, 2019); *Diyarbakır: Nüfus, Siyaset, Eğitim, Sağlık ve İktisat (1923-1950)* (Libra Kitap, 2020); "Bingöl Dört Dağ İçinde": *Toplum, Kültür, Sanat ve Siyaset* (Ed., Peywend Yayınları, 2021); *Yakın Akrabalar: Kemalist Türkiye & Pehlevi İran* (Nûbihar Yayınları, 2022).

ERCAN ÇAĞLAYAN

ZAZALAR

TARİH, KÜLTÜR VE KİMLİK
GENİŞLETİLMİŞ BASKI

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 550

TARİH 61

ISBN 978-605-399-647-7

1. BASKI İSTANBUL, MART 2016
2. BASKI İSTANBUL, MAYIS 2016
3. BASKI İSTANBUL, EKİM 2018
- GENİŞLETİLMİŞ 4. BASKI, MAYIS 2024

© İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ İŐLETMESİ

YAZIŐMA ADRESİ: HACIAHMET MAHALLESİ, PİR HÜSAMETTİN SOKAK, No:20, 34440, BEYOĐLU / İSTANBUL
TELEFON: 0212 311 64 63 - 311 61 34 / FAKS: 0212 216 24 15 • SERTİFİKA No: 51672

www.bilgiyay.com

E-POSTA yayin@bilgiyay.com

DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

YAYINA HAZIRLAYAN CEM TÖZÜN

DİZGİ VE UYGULAMA GÖRKEM DİDEM ÖZTUNCER

DİZİN ERVA AKÇA

BASKI VE CİLT BİNCAN MATBAACILIK YAYINCILIK SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŐİRKETİ

TAYAKADIN MAH. ULUBATLI HASAN CAD. NO:255 ARNAVUTKÖY İSTANBUL

TELEFON: 0212 401 98 43 • SERTİFİKA No: 72758

İSTANBUL BİLGİ UNIVERSITY LIBRARY CATALOGING-IN-PUBLICATION DATA

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ KATALOGLAMA BÖLÜMÜ TARAFINDAN KATALOGLANMIŐTIR.

Names: Çağlayan, Ercan, 1980- author.

Title: Zazalar : tarih, kültür ve kimlik / Ercan Çağlayan.

Edition: Genişletilmiş 4. Baskı.

Description: İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2024. I Includes bibliographical references and index.

Series: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; 550. Tarih; 61.

Identifiers: ISBN 9786053996477 (paperback)

Subjects: LCSH: Zazas --History. I Zazas --Turkey --History. I Zazas --Turkey --Civilization. I Zazas (Iranian people) --Turkey. I Zazas (Iranian people) --Ethnic identity. I Kurds --Turkey --Civilization. I Kurds --Turkey --Ethnic identity. I Kurds --Turkey --Social life and customs. I Ethnology --Social aspects --Turkey, Eastern. I Ethnic groups --Turkey, Eastern --Case studies.

Classification: LCC: DR435.Z39 C34 2024

ERCAN ÇAĞLAYAN

ZAZALAR
TARİH, KÜLTÜR VE KİMLİK
GENİŞLETİLMİŞ BASKI

*Beni gerçek “vatan”ımda ve
“ev”imde büyüten anneme, babama
ve keko’m Zeynel ađlayan’a...*

İçindekiler

- vii Kısaltmalar
- ix Genişletilmiş Baskıya Önsöz
- 1 Giriş

29 BİRİNCİ BÖLÜM İsim, Coğrafya, Ekonomi ve Nüfus

- 31 Emik ve Etik Yaklaşımlar
  - 34 Zaza
  - 45 Dimilî
  - 53 Kird
  - 55 Kirmanc
- 60 Coğrafya
- 65 Ekonomi
- 71 Nüfus

79 İKİNCİ BÖLÜM Tarihî Kaynaklarda Zazalar

- 84 Ortaçağ Kaynaklarında Zazalar
- 90 Osmanlı Kaynaklarında Zazalar
  - 94 Osmanlı Matbuatında Zazalar
  - 103 *Şerefname*'de Zazalar
  - 104 *Kitâb-ı Cihannüma*'da Zazalar
  - 105 *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*'nde Zazalar
  - 107 *Kamus'ul Alam*'da Zazalar
- 109 Osmanlı Defterlerinde Zazalar
  - 109 Mühimme Defterlerinde Zazalar
  - 111 Tahrir Defterlerinde Zazalar
  - 112 Hurufat Defterlerinde Zazalar
  - 113 Temettuat Defterlerinde Zazalar
  - 114 Nüfus Defterlerinde Zazalar
  - 116 Sicill-i Ahvâl Defterlerinde Zazalar
  - 117 Vilayet Salnamelerinde Zazalar
  - 120 Resmi Yazışmalarda Zazalar

- 125 Osmanlı Basınında Zazalar
- 129 Cumhuriyet Kaynaklarında Zazalar
- 150 Batı Kaynaklarında Zazalar

183 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Zazalarda Din, Kültür ve Toplumsal Yaşam

- 188 Din ve İnanç
  - 193 Mezhepler
  - 200 Tarikatlar
  - 203 Şeyhler
  - 210 Seyyidler
- 211 Kültür ve Toplumsal Yaşam
  - 215 Aşiretler
  - 231 Kan Davası
- 233 Siyasal Yapı ve Siyaset

241 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM Dil-Lehçe Dikotomisinde Zazaca

- 243 Milliyetçilik, Ulus-Devlet ve Dil
  - 255 Dil-Lehçe Tartışmalarında Zazaca
  - 275 Zazaca Literatür
  - 300 Zazaca Gazete ve Dergiler
- 319 Sonuç
- 333 Ekler
- 347 Kaynakça
- 367 Yer İsimleri Dizini
- 369 Kişi Dizini
- 371 Aşiretler, Tarikatlar, Mezhepler ve Partiler Dizini
- 373 Dergi ve Gazete Dizini

Kısaltmalar

ANAP	Anavatan Partisi
Ak Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
AP	Adalet Partisi
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DEHAP	Demokratik Halk Partisi
DEP	Demokrasi Partisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DTP	Demokratik Toplum Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
FP	Fazilet Partisi
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HEP	Halkın Emek Partisi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
HP	Halkçı Parti
İA	İslam Ansiklopedisi
MDP	Milliyetçi Demokrat Parti
MSGSÜ	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
MSP	Milli Selamet Partisi
ÖZDEP	Özgürlük ve Demokrasi Partisi
RP	Refah Partisi
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCBİGM	Türkiye Cumhuriyeti İstatistik Genel Müdürlüğü
TDK	Türk Dil Kurumu

TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TKDP	Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi
T-DKP	Türkiye’de Kürdistan Demokrat Partisi
TKAE	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
p.	Paper
r.	Rupel
s.	Sayfa
S.	Sayı
t.y.	Tarih Yok
YTP	Yeni Türkiye Partisi

Genişletilmiş Baskıya nsöz

Elinizdeki kitap, kadim topluluklardan biri olan Zazalar hakkında kullanılan isimlerden inanca, tarihten coğrafyaya, nüfustan ekonomiye, kültürden kimliğe, aşiret örgütlenmesinden siyasal tercihlere ve dil-lehçe tartışmalarından Zazaca edebiyata dek çok geniş alanda bir muhtevaya sahip. Kitabın Zazalara dair birçok konuyu ele almasının birkaç zaruri sebebinin olduğunu belirtmek gerekir. Her şeyden evvel, Zazaları her yönüyle ele alan böyle bir kitabın kaleme alınmasının ilk nedeninin, Zazalar hakkında derli-toplu ilmi bir başvuru kaynağı vücuda getirme çabası olduğunu ifade edelim. Bilindiğı üzere, günümüz itibariyle, Zazalarla ilgili ilmi ve akademik çalışmaların sayısı son derece azdır. Her ne kadar Türkiye’de Zaza çalışmaları Cumhuriyet’in kuruluş yıllarına tekabül etse de 1960 ve 1980 darbelerinden sonra bilhassa üniversiteler ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü [TKAE]’nün Zazalar hakkında yaptığı çalışmalar, yoğun ideolojik ve politik kaygılarla vücuda getirildiğinden söz konusu çalışmaların son derece gayri ilmi bir hüviyet taşıdığını belirtmek gerekir. İlave olarak, ekseriyetle Zazaca bilmeyenler veyahut Zazacaya vakıf olmayanlar tarafından 2000’li yıllarda “Zaza Tarihi”, “Zaza Dili” ve “Zaza Kimliği” gibi başlıklarla “akademik” ve “bilimsel” kılıf adı altında üretilen ve birincil kaynakları görmezden gelen veyahut tahrif eden çalışmaların da sözü edilen politik ve ideolojik kaygılardan azade olduğu söylenemez. Pek tabii olarak bu durum, Zaza çalışmalarına akademik ve ilmi bir katkı sağlamadığı gibi Zazalarla ilgili çok ciddi bir bilgi kirliliğine de neden olmaktadır. Elbette tüm bunların, bugün ve gelecekte, Zaza araştırmaları için ciddi bir sorun teşkil ettiğı/edeceğı de akıldan uzak tutulmamalıdır. Yanı sıra, bahse konu çalışmaların ekseriyetle Zazalarla ilgili tek bir mevzuu/hususunu –dil, din, kimlik, tarih, inanç, vb. gibi– ele alması, bir diğere ifadeyle, Zaza çalışmalarının bölük pörçük bir durumda olması, bütüncül bir Zazalar kitabının gerekliliğini elzem

hale getirmiştir. Diğer taraftan, Zazalarla ilgili ilmi ve akademik çalışmaların son derece az olması, pek tabii olarak, Zazalar hakkında okuma ve araştırma yapanların karşılaştığı en ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada Zazaların tarih, kültür, kimlik, din, dil ve edebiyatlarıyla ilgili mevcut bilgi kaynakları derlenerek sözü edilen sorunun bir nebze de olsa aşılması murad edilmektedir.

Kitabın kaleme alınmasının ikinci nedeni, Zazalar hakkında oryantalist ve self-oryantalist gaye ve metotlarla üretilen bilgiye karşı akademik bir metotla ‘içeriden’ bilgi üretmektir. Malum olduğu üzere Zazalar hakkındaki ilk çalışmalar oryantalistler tarafından yapılan çalışmalardır. Zazaları, “cin fikirli”, “tuhaf”, “kekeme”, “anlaşılmaz konuşan” vb. ifadelerle tanımlayan oryantalistlerin akabinde bu kez Kemalist ideologlar self-oryantalist bir gayeyle ve perspektifle Zazaları “Dağ Türkü”, “Dağ Adamı”, “döküntü”, “derber”, “tütün ve içkiye düşkün”, “Türkiye’nin bir rengi” gibi retorikle tanımladı. Denilebilir ki, Zazalar hakkında hem oryantalist hem de self-oryantalist çalışmaların ortak özelliği çok genellemeci, indirgemeci ve pejoratif bir dille/perspektifle ve belirli bir niyetle/hesapla kaleme alınmış olmalarıdır. Elinizdeki çalışmada ise Zazalar hakkında üretilen epistemolojinin dışına çıkılmış ve ana/birincil kaynaklar referans alınarak Zazalar genel hatlarıyla tanıtılmaya çalışılmıştır.

Kitabın vücuda getirilmesinin üçüncü nedeni ise Zazalar ile ilgili kimlik tartışmalarının disiplinler arası bir yaklaşımla daha doğru anlaşılabilmesine dair inancımızdır. Bilindiği üzere, günümüzde Zazalar hakkındaki en önemli tartışma dil etrafında yoğunlaşmakta; linguistik ve filolojik veriler esas alınarak Zazaların Kürt mü, müstakil bir millet mi oldukları tartışılmaktadır. Bu çalışmayla, hem sözü edilen tartışmanın tarihsel serüveni, hem de dünyadaki benzer örnekleri ele alınarak konuya dair bir perspektif geliştirilmektedir. Kitabın temel savı, etnisite ve kimlik tartışmalarının ortak tarih, kültür, teritorya ve ‘kahramanlar’ göz ardı edilerek sadece dil üzerinden yürütülemeyeceğidir. Bir başka ifadeyle, dil tandanslı kimlik tartışmaları; coğrafya, tarih, ‘kahramanlar’, kader ve keder müşterekliliği göz önünde bulundurulmadan her daim nakıs kalacaktır. Bu gerçekten hareketle, Zazalarla ilgili kimlik tartışmalarının daha sağlıklı bir mecrada sürdürülmesi için kitapta tarih, kültür, teritorya ve ‘kahramanlar’ gibi müştereklere de teferruatlı bir biçimde yer verilmiş ve tartışmaların daha ilmi ve akademik bir zemine taşınması murad edilmiştir.

Zazalar hakkında ilmi-akademik bir kitabın kaleme alınmasının temel nedenlerine ilave olarak bu kitabın Zaza çalışmalarına en az iki açıdan

mütevazı katkıda bulunduğunu/bulunacağını söylemek pekâlâ mümkündür. Birincisi, Zazalara dair bugüne değin vücuda getirilen ve ulaşılabilen bilginin neredeyse tamamına temas edilmeye çalışılmıştır. Açıkçası, herhangi bir hipotezi/düşünceyi kanıtlamak için tarihsel kaynaklar veya veriler arasından sadece ‘işe yarayanlar’ seçilmemiş ve hipotezin/düşüncenin doğruluğu konusunda, en basit ifadeyle, ‘kuşku uyandıran’ kaynak ve veriler göz ardı edilmemiştir. Dolayısıyla çalışmada “cherry-picking” metodundan, yani hipotezi/düşünceyi destekleyen örnekleri sunup, hipotezle/düşünceyle çelişebilecek verileri göz ardı etmek, onlardan hiç bahsetmemek, yok saymak gibi bir tutumdan özenle kaçınılmıştır. Kitapta, Zazalar ve Zazaca hakkında Arap, Fars, Ermeni, Kürt, Osmanlı/Türkiye ve Batı kaynaklarında yer alan her türden bilgiye yer verilmiş olması bunun somut kanıtı olarak okunabilir. Bu gerçekle birlikte, kitapta mezkûr kaynaklara referansla yer verilen bahse konu bilginin kritiğinin yapılmasından da imtina edilmediğini kaydetmek gerekiyor. Bunu kitap boyunca somut olarak görmek ve müşahede etmek pekâlâ mümkündür. Kitabın Zaza çalışmalarına ikinci önemli katkısının ise aynı zamanda bir *Zaza'llar bibliyografyası* özelliği taşımasıdır. Kitapta başvurulmuş kaynak çeşitliliğinin ve zenginliğinin, Zaza çalışmalarına ilgi duyan okuyuculara ve araştırmacılara göz ardı edilemez bir kolaylık sağlayacağı gerçeği ve umudu, kitabın literatüre diğer mühim katkısı olarak not edilmelidir.

Kitabın kaleme alınmasına ve mevcut literatüre katkısına dair bu muhtasar izahattan sonra yeni baskının neden “genişletilmiş” ve “gözden geçirilmiş” olduğuna dair bir iki kelam etmek gerekiyor. Bu minvalde, elinizdeki kitabın ilk baskısı 2016 yılının ilkbaharında matbuat âlemine dâhil oldu. Aradan geçen yedi yılı aşkın bir zaman diliminde Zaza çalışmalarında gözle görülür bir artışın yaşandığı yadsınamaz. Bu süreçte başta Türkiye’deki birkaç üniversitede hazırlanan master ve doktora tezleri olmak üzere, göz ardı edilemeyecek sayıda kitap, makale ve bildiri de yayımlandı. Yine bu dönemde, çeşitli nedenlerden dolayı yayın hayatını sonlandırmak zorunda kalan dergiler ve gazeteler yerine; az da olsa, yeni dergiler yayımlanmaya başlandı ve Kurmancî ile Zazakî yayın yapan yeni yayınevleri kuruldu. Kuşku yok ki, tüm bu gelişmelerin, Zazacaya ve Zazalara olan akademik ilgiyi daha da artırdığı ve Zazacanın daha da görünür olmasını sağladığı pekâlâ söylenebilir. Kitabın yeni baskısı hazırlanırken, hem ulaşılan yeni arşiv belgeleri, raporlar, seyahatnameler, gazete ve dergiler gibi birincil kaynaklar; hem de 2015 sonrasında Zazalarla ilgili kaleme alınan tez, makale ve kitap gibi ikincil kaynaklar kullanılarak kitabın önceki baskılarında temas edilmeyen veyahut eksik olduğu

düşünülen bölümler genişletilmiş ve geliştirilmiştir. Bilhassa, kitabın önceki baskılarında yer almayan birçok Ortaçağ Arap-İslam kaynağı ile Osmanlı/Türkiye, İngiltere, Fransa ve Katar ulusal arşivlerinde bulunan fotoğraf, belge, rapor ve seyahatnamelerdeki bilgi ve görsellerin kitaba dâhil edilmesiyle çalışmanın daha da zenginleştiği yadsınamaz. Bu haliyle kitabın Zazalar hakkında mütevazı bir başvuru/el kitabı olacağını söylemek abartı olmayacaktır. Şimdiden Zaza çalışmalarında önemli bir referans kaynağı olan ve Türkiye’deki birkaç üniversitenin sosyal bilimler alanındaki bazı bölümlerin lisans ve lisansüstü programlarında yardımcı ders kitabı olarak okutulan kitabın, bundan sonra da ilgili alanlardaki başucu kitaplardan biri olacağı ümit edilmektedir.

Sözlerime son verirken, kitabın nihai halini almasında benimle bazı bilgileri paylaşan Selim Temo, Roşan Lezgîn, Nuretin Beltekin, Hasip Bingöl, Bilal Zilan, Mutlu Can, İbrahim Bingöl, Veysel Başçı, Veysel Yıldızhan ve Pınar Yıldız’a çok teşekkür ettiğimi belirtmek isterim. Emek, katkı, öneri ve bilgi paylaşımları için kendilerine minnettarım. Ayrıca, Ortaçağ Arap-İslam kaynaklarında Zazalarla ilgili bilgileri orijinal kaynaklardan tercüme eden ve benimle paylaşan Aziz Aşan, Bedrettin Basuğuy, Hakan Can, İbrahim İbrahimî ve Yusuf Baluken ile Osmanlı coğrafya kitaplarında Zazalar ile ilgili bilgilere dikkatimi çeken Serhat Aras Tuna’ya minnettar ve müteşekkirim. Kitabın önceki baskıları hakkında Bülent Bilmez ile yaptığımız sohbetler beni her daim motive etti. Teşvik edici sohbetleri için kendisine teşekkür ederim. İlave olarak, Zazalar ile ilgili fotoğrafları kitapta kullanmama müsaade eden Mehmet Ö. Alkan’a, Kenan Nihat Elçi’ye ve Nevzat Çağlayan’a da katkıları için minnettarım. Kuşku yok ki bu kitap ailemin kolektif emeğinin bir semeresidir. Bu vesileyle aileme her daim müteşekkirdiğimi ifade etmeliyim. Son olarak, kitabı matbuat âlemine kazandıran İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları’nın emektar ekibine; hususen eski editörüm Fahri Aral ile yeni editörüm Cem Tüzün’e, elinizdeki bu genişletilmiş baskıyı titizlikle yeniden dizgen Görkem Didem Öztuncer’e ve ayrıca Şinasi Korkutur’a yürekten teşekkür ettiğimi kayda geçirmek isterim. Bu kitabın “dil ölümü” ve “dil intiharı” eşliğindeki Zazacanın yeniden yeşermesine vesile olmasını ümit ve temenni ediyorum. Temennimi Zazaca bir özdeyişle noktalıyorum: Ez bawer kena bena hol [İnanıyorum ki iyi olacak].

ERCAN ÇAĞLAYAN
24 OCAK 2024, BİNGÖL

Tek gerçek vatan, insanın ayağını basabileceği tek toprak, bağını sokabileceği, sığınabileceği tek ev çocukluğundan itibaren öğrendiği dildir.

MICHEL FOUCAULT, *Güzel Tehlike*

Giriş

Modern öncesi dönemde çok yer işgal etmeyen kimlik ve etnisitenin modernizm ile birlikte hem bireysel hem de kolektif manada gündemleştiğini söylemek mümkündür. Bir başka ifadeyle, bilhassa modernizmin siyasal sonuçlarından milliyetçilik ve ulus-devlet olgusuyla birlikte kimlik ve etnisitenin bireysel, toplumsal ve siyasal alanda daha belirgin hale geldiği söylenebilir. ‘Modern kimlik’ konusunda yetkin bir isim olan Charles Taylor’a göre, modern öncesi dönemlerde insanlar “kimlik”ten ve “tanınmak”tan söz etmiyorlardı. Bu durum, insanların kimliklerinin olmamasından veya bu kimliklerin tanınmaya dayanması nedeniyle değil; tam tersine, bu kavramlar “sorun yaratmaktan” öylesine uzaktı ki, böyle isimler altında “konulaştırılmaları”na gerek bile duyulmuyordu.¹ Buradan hareketle Taylor’ın vurguladığı üzere, “kimlik sorunları” tipik olarak “modern bir kaygı”dır. Sadece, modern insan, “kendi değerlerini yaratma, seçme, kendini tanımlama ve eşsiz olma” anlamında bir kimlik taşır. Dolayısıyla kimlik, “modern insanın temel bir gereksinmesidir.”² Aynı şekilde Zygmunt Bauman da kimliğin “modern zamanların seher vaktiyle birlikte” bir sorun haline geldiğini ifade etmektedir: “Kimlik “verili”, “ilahi varlık zinciri”nin bir ürünü olmaktan çıktı ve bunun yerine, modern zamanların seher vaktiyle birlikte bir “sorun” ve bireysel bir görev haline geldi.”³

- 1 Charles Taylor, “Tanınma Politikası”, *Çokkültürcülük Tanınma Politikası*, (Haz. Amy Gutmann), YKY, 4. Baskı, İstanbul 2014, s. 55.
- 2 Milena Doytcheva, *Çokkültürlülük*, çev. Tuba Akıncılar Onmuş, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2013, s. 55-56.
- 3 Zygmunt Bauman, *Bireyselleşmiş Toplum*, çev. Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2011, s. 279.

Bu gerçeklikle beraber, etnisite ve kimlik tartışmalarının alevlenmesinde en mühim etkenin post-modern veya küresel dönem/anlayış olduğunu söylemek pekâlâ mümkündür. Daha açık bir ifadeyle, küreselleşme ve post-modernizm, dünyada ve Türkiye’de teknolojik, ideolojik ve politik değişimlere ve bu değişimler de kimlik, etnisite ve milliyetçilik tartışmalarının yaygınlaşmasına zemin hazırladı.⁴ Sosyal bilimcilerce malum olduğu üzere post-modern dönem, “muğlaklık çağı”, “müphemlik çağı”, “nihilizm çağı”, “boşluk çağı”, “rölativizm çağı” “öznellik çağı” vs. gibi ifadelerle tanımlamakta ve herkesin mutabık olduğu bir post-modernizm tanımı bulunmamaktadır. Bununla birlikte post-modernizmin, modernizmin temel özelliklerine; bilimsel bilginin üstünlüğüne, pozitif bilimlere, ulus-devlet anlayışına, endüstriyalizme, kapitalizme karşı çıkan ya da onları sorgulayan bir perspektife sahip olduğu, buna karşılık, belirsizliği, parçalılığı, farklılığı, etnikliği, alt kültürleri, kültürel çoğulculuğu ve yerel bilgiyi ön plana çıkararak bir akım ve zaman dilimi şeklinde tanımlamak mümkündür.⁵ Bu tanım dikkate alındığında, günümüz post-modern dünyasında kimliğin makro olmaktan çıkıp mikro bir hale bürünerek çoğullaşmakta olduğu mevzu kolaylıkla anlaşılabilir. Biraz daha açmak gerekirse, post-modernizmin, modernizmdeki tekçi ve homojen paradigmaya karşılık, çoğulcu, heterojen ve yerel olana dayatması, tekil ve biricik kimliklerin parçalanmasını beraberinde getirdi ve bu da yerel, etnik ve cinsiyete ilişkin kimliklerin belirginleşmesini mümkün kıldı. Terry Eagleton’ın ifadesiyle, post-modernizm “yerelin, bölgeselin ve kendine özgü olanın” gücünü açığa çıkardı.⁶ Stuart Hall’ın öne sürdüğü gibi evrenselleşme dolayısıyla küreselleşme eğilimleri derinleştikçe, belirli halklar, gruplar ve toplumsal kesimler kendi farklılıklarını göstermek için daha çok uğraşmakta ve kendi yerelliklerine veyahut biricikliklerine daha

4 Bilgi ve iletişim teknolojilerinin, bilhassa sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte “insana ve topluma” dair tartışmalarda artış olduğu ileri sürülebilir. Açıkçası, iletişim teknolojileri, kimliğe yeni bakışlar getirdiği gibi, “yeni kimlikler yaratılması”na da imkân tanımaktadır. İletişim teknolojilerinin getirdiği imkânlar “kimlik oluşumu, kimlik yönetimi, yaşam tarzı ve toplumsal ilişkilerde” çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu değişimin kimlik, yurttaşlık ve diğer politik süreçlere etkisi hakkında önemli bir çalışma için bkz. İtur Akdoğan, *Dijital Politik Fanteziler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2014. Yanı sıra Türkiye’deki sivilleşmeyle birlikte “ideolojik ve politik” çoğullaşmanın kimlik tartışmalarına ivme kazandırdığını belirtmek gerekir.

5 Dilek Doltaş, *Post-modernizm ve Eleştirisi: Tartışmalar/Uygulamalar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 2003.

6 Terry Eagleton, *Post-modernizmin Yanılsamaları*, çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s. 43.

fazla bağlanmaktadır.⁷ Tüm bu söylenenler dikkate alındığında denilebilir ki, post-modern dönemde tikelliğin evrenselliğin önüne geçmesiyle bir “kimlikler savaşı” başladı ve bu da kimlik politikalarının, yeni dönemin siyasal çekim merkezi olmasını sağladı.⁸ Buradan hareketle, Zaretsky’nin önemle işaret ettiği üzere “politik, özel alana yayıldıkça kaçınılmaz olarak kimlik de bir sorun olarak ortaya çıkmaya başlayıp *kimlik siyasetinin* önünü açıyor.”⁹ Dolayısıyla kimlik tartışmaları, “kimlik siyasetleri” ile doğrudan ilgilidir ve burada siyasi boyut hayati bir önem taşımaktadır. Tüm bu söylenenler dikkate alındığında günümüzde kimlik tartışmalarının artmasının önemli sebeplerden birinin modernist paradigmanın zayıflaması ve toplum denilen sosyal bünyenin örgütlenme tarzının çözülmeye uğraması olduğunu söylemek mümkündür.¹⁰

Yukarıda ifade edildiği üzere kimlik tartışmalarını tetikleyen birçok faktör söz konusudur. Şüphesiz, bu faktörler arasında bilhassa kitle iletişim araçları ve ulaşımdaki ilerlemeler, kimlik tartışmalarında yükselişe neden oldu ve daha önemlisi farklı toplumsal gruplarda kimliğe dair bir farkındalık yarattı. Walker Connor, “iletişim ve ulaşım araçlarındaki ilerlemenin aynı zamanda, grupların üyelerinin kendileriyle ötekiler arasında var olan farklılıklardan daha fazla haberdar olmalarını sağlayarak kendi kültürel bilinçlerinin (cultural awareness) artmasına katkıda bulunduğunu” ileri sürerek, bu gerçekliğe dikkat çeker.¹¹ Bu çalışmanın konusu olan Zazalar¹² mevzusunun da günümüzde daha fazla tartışılır olmasında ulaşım ve iletişim alanlarındaki iyileşmelerin ve gelişmelerin katkısı olduğu yadsınamaz elbette. Bilhassa 2000’li yıllarla birlikte internet ve sosyal medya kullanımının yaygınlaşması, Zaza kimliğinin daha fazla görünür olmasını ve tartışılmasını beraberinde getirdiği açık bir biçimde kaydedilmelidir.

7 Stuart Hall, “The Local and the Global: Globalization and Ethnicity”, (Der. Anthony D. King), *Culture, Globalization and the World System* içinde. Macmillan Press, New York 1991, p. 28.

8 Ahmet İnel, ““Tikelci Evrensellik” Mümkün mü?”, Ernesto Laclau, *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*, çev. Ertuğrul Başer, Birikim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2012, s. 9.

9 Akdoğan, *a.g.e.*, s. 217.

10 Abdurrahman Arslan, “Kimlik; Enfüsün Tezahürü”, *Yeni Bir Anlam Arayışı: Yorumlanmış Bir Dünyada Müslümanca Düşünmenin İmkânı*, Bilge Adamlar Yayınları, İstanbul 2013, s. 247.

11 Walker Connor, “Nation-Building or Nation-Destroying”, *World Politics*, Vol. 24, No. 3, (April 1972), p. 329.

12 Çalışmada bir bütünlük sağlamak ve hepsini birlikte kullanmamak adına Zazaların endonim/emik yaklaşım doğrultusunda kullandıkları *Kird*, *Kirmanç* ve *Dimilî* isimlerinin yerine ekzonim/etik yaklaşımın bir neticesi olarak son dönemlerde yaygın bir kullanıma sahip olan *Zaza* ismi tercih edilmiştir.

Bilindiği üzere, sosyal bilimler alanında geniş bir kullanıma sahip olan kimlik kavramının, günümüzdeki ağırlık noktası “toplumsal ve siyasal” olana tekabül etmektedir.¹³ Fakat günümüz post-modern dünyasında kimliğin makro olmaktan çıkıp mikro bir hale bürünerek çoğullaşmakta olduğunu akılda tutmak gerekir. Konu hakkında Suavi Aydın’ın söyledikleri durumu açık bir biçimde ortaya koymaktadır:

Kimlik kavramının referansı, 19. yüzyılın siyasal süreçlerinde belirlenmiş “ulusal sınırlar” olmaktan çıkmakta; cemaatlere, halklara, dil gruplarına ya da tarihi hatıra ortaklıklarına hatta cinsel gruplaşmalara, kurgusal ya da somut küçük gruplara doğru boyutunu küçültmekte, yani çoğullaşmaktadır. Dolayısıyla mikro boyutta sosyal psikolojik, makro boyutta da siyasal olan referans hem siyasal olmaktan çıkmakta hem de siyaseten belirlenip kontrol edilebilme yeteneğini kaybederek (yani kültürün büyük-ulusal- siyaset tarafından belirlenip kurgulanabilme esnekliği ortadan kalkarak) toplumsal/kültürel hale gelmektedir.¹⁴

Kimlik, en yaygın tanımıyla, bir kişi veya grubun kendisini tanımlaması ve kendini diğer kişi ve gruplar arasında konumlamasıdır.¹⁵ Aydın’ın önemle altını çizdiği üzere, kimliğin iki temel bileşeni söz konusu olup bunlardan ilki “tanımlama ve tanınma”, ikincisi ise “aidiyet”tir. Dolayısıyla kimlik, insanın “kendisini ne olarak/neye dayanarak tanımladığı” ya da “kendisini diğerlerinden ayırt eden özelliklerin neler olduğu” sorularının cevabıdır. Açıkçası, kişinin “mensubiyet” ve “ait olma” konusundaki başvuru çerçeveleri kimlik “tutunumu”nu sağlayan dayanaklardır.¹⁶ Ancak günümüz post-modern dünyasında sadece bir topluma veya gruba aidiyet, daha doğru bir ifadeyle “sabitlenmiş aidiyetler”den bahsetmek oldukça güçtür. Dilşa Deniz’in de ifade ettiği üzere günümüzde aidiyetler hızlı bir değişime uğramakta ve aynı zamanda çeşitlenmektedir: “Aidiyetlerin, insanın hareketliliği ile kapsam ve anlam olarak ciddi bir değişim süreci yaşadığını biliyoruz. Aidiyetler çeşitlenirken, aynı zamanda değişimin bizzat nesnesi haline de gelmekte dolayısıyla zorunlu aidiyetlere karşılık, tercih formları da oldukça fazla ve çeşitli olabilmektedir.”¹⁷

13 Suavi Aydın, “Kimlik”, (ed. Kudret Emiroğlu-Suavi Aydın), *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003, s. 474-475.

14 Suavi Aydın, “Kimlik”, s. 476-477.

15 Nuri Bilgin, *Kimlik İnşası*, Aşina Kitaplar İzmir, 2007, s. 78.

16 Suavi Aydın, “Kimlik”, s. 469-470.

17 Dilşa Deniz, *Yol/Ré: Dersim İnanç Sembolizmi Antropolojik Bir Yaklaşım*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 18.

Hiç şüphesiz, kimliğin oluşmasında dil, din, etnisite, ortak tarih, gelenekler, görenekler, ortak değerler, sanat, siyaset, ekonomi, mitler ve semboller vazgeçilmez bir öneme sahiptir. Söz konusu olgular, kimliği inşa ettiği gibi kimliğin sınırlarını da belirler.¹⁸ Bu gerçeğe birlikte kimlik, tarihsel süreç içinde oluşan, olgunlaşan, değişen, dönüşen ve sürekli inşa halinde olan dinamik bir olgudur. Dolayısıyla kimlik statik değil, dinamik bir yapıya sahip olup zaman ve mekâna bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Kişiler ve gruplar, “öteki” üzerinden kendi kimliklerini tanımlar, “öteki” ile ilişkiler bağlamında kimliklerini geliştirirler. Bu özelliği itibarıyla kimlik inşa edilen bir şeydir. Michael Foucault, kimliğin, “iktidar ağları” tarafından inşa edildiğini ileri sürerken, Charles Taylor “diyalog ağları” tarafından inşa edildiğini iddia eder.¹⁹ Manuel Castells’e göre ise kimliklerin inşası, “tarihten, coğrafyadan, biyolojiden, üretken ve üretmeye yönelik kurumlardan, kolektif hafızadan, kişisel fantezilerden, iktidar aygıtlarından ve dinsel vahiylerden malzemeler kullanır.” Akabinde ise söz konusu malzemeyi konjonktüre göre anlamlandırır: “Ama bireyler, toplumsal gruplar, toplumlar bütün bu malzemeyi, içinde buldukları toplumsal yapıya, uzam/zaman çerçevesinden kaynaklanan toplumsal koşullara ve kültürel projelere göre işler, bütün bu malzemenin anlamını yeniden düzenler.”²⁰ İşte bu gerçekliklerden dolayı kimlik/ler her zaman ve her yerde aynı şekilde ifade edilmez, duruma göre değişiklik gösterir ve her konjonktürde farklı şekillerde ifade edilebilirler.²¹ Mustafa Altunoğlu’nun ifade ettiği üzere, kimlik, ‘istikrarlı’ ve ‘bütün dış etkilerden bağımsız’a değil, istikrarsız/süreksiz/parçalı ve ‘dış etkiye açık’ olana tekabül eder.²² Bu durum bilhassa, modern ve post-modern dönemler için oldukça belirgindir. Zira Naci Bostancı’da da aynı vurguya rastlarız: “geleneksel dünyada daha çok ‘verili’ bir kimlik egemenken, modern dünya

18 A. Nuri Yurdusev, “18. ve 19. Yüzyıllarda Avrupa’da Türk Kimliği”, *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, Haz. Nuri Bilgin, Bağlam Yayınları, İstanbul 1997, s. 102-103; Köksal Alver, “Edebiyat ve Kimlik”, *Bilgi*, 13, 2006 (2), s. 33.

19 Allison Weir, “Taylor ve Foucault Arasında Modern Kimlikler”, *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*, (Ed. Fırat Mollaer), Doğubatu Yayınları, Ankara 2014, s. 113-114.

20 M. Castells, *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, c. II, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 14.

21 Sözcüleri, Somali’deki Oromolar kendilerini koşullara bağlı olarak Arap, Somaliler ve Amharalar olarak tanımlarken, Burmalılar, ondokuzuncu yüzyılın sonlarında Burma’da Batı misyonerlerinin bölgeye gelişleriyle birlikte kendilerini Hıristiyan Karenler olarak adlandırmışlardır. Bkz. Denise Natali, *Kürtler ve Devlet: Irak, Türkiye ve İran’da Ulusal Kimliğin Gelişmesi*, çev. İbrahim Bingöl, Avesta Yayınları, İstanbul 2009, s. 27.

22 Mustafa Altunoğlu, *Kimlik’in Modern İnşası, Kimlik Politikaları ve Türkiye’de Kimlik Tartışmaları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 13.

bunu önemli ölçüde ‘kazanılma’ yönünde değiştirmiştir. Toplumsal mobilite imkânları, yaygın enformasyon, eşitlikçi anlayışlar, temel hak ve hürriyetlerin yaygınlaşması vb. gelişmeler kimliğe ilişkin “iradi” etkinliği önemli hale getirmiştir.”²³ Bununla birlikte bu durumda Erdal Gezik’in sorusu önem taşımaktadır: “kişiler buldukları şartlar doğrultusunda kimlik “tercihi” yapabilirler, fakat bu onlara dâhil oldukları grubun geçmişi, kolektif hafızası ve tarihsel değerleri konusunda da bireysel tercihler yapma hakkı veriyor mu?”²⁴ Bu soruya verilecek cevap/lar, hiç kuşkusuz kimlik konusunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlar.

Kimlik kavramıyla yakından ilgili olan ve günümüzde sosyal bilimlerin birçok alanında ilgi gören kavramlardan biri de *etnisite* veyahut *etnik kimlik/grup* kavramıdır. Fredrik Barth’ın yerinde ifadesiyle “etnisite, kimliğin vazgeçilemeyen zorunlu bir bileşenidir.”²⁵ Bu gerçekten hareketle, çalışmada *kimlik* kavramının yanı sıra *etnik kimlik/grup* kavramının da ele alınması önem arz etmektedir. Bilindiği üzere sosyal antropolojinin başat kavramlarından olan *etnik grup* kavramı, “ortak dil, müşterek kadim inançlar, kozmoloji-kozmogoni ve ortak yaşam ritüelleri etrafında kendisini organize edebilmiş insan grubu”nu ifade eder.²⁶ Konu hakkında oldukça zengin bir literatür mevcut olmakla birlikte, bu çalışma, literatürde otorite olarak kabul gören birkaç ismin bir etnik grubu oluşturan temel kriterlerin neler olduğuna işaret etmekle yetinecektir. Bu bağlamda, etnisite/etnik grup ile ilgili ilk çalışma yapanlardan biri olan Max Weber, etnik grupları, fiziki görünüş ve/veya adet ya da sömürgeleştirilme ve göç nedeniyle ortak kökenleri olduğuna “sübjektif olarak inanan insan toplulukları” olarak tanımlar. Weber, etnik grubun bir üyesi olmak için “nesnel bir kan bağı olup olmaması”nın önemli olmadığını, ortak etnisiteye olan inancı uyandıranın siyasal topluluğun kendisi olduğunu ileri sürer.²⁷ Steve Fenton etnik grubu, ortak bir soy, ayırıcı dil özellikleri ve ulusal/bölgesel kökenin belirlediği “kültürel farklı-

²³ Naci Bostancı, “Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik”, *Türkiye Günlüğü*, S. 50, (Haziran 1998), s. 43.

²⁴ Erdal Gezik, *Dinsel, Etnik ve Politik Sorunlar Bağlamında Alevi Kürtler*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 11.

²⁵ Fredrik Barth, “Giriş”, *Etnik Gruplar ve Sınırları*, (Der. Fredrik Barth), çev. Ayhan Kaya & Seda Gürkan, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 20.

²⁶ Erol Göka, *İnsan Kısım Kısım: Toplumlar, Zihniyetler, Kimlikler*, Aşına Kitaplar, Ankara 2006, s. 311.

²⁷ Max Weber, “The Origins of Ethnic Groups”, *Ethnicity*, (der. A. Smith, J. Hutchinson), Oxford University Press, Oxford 1996, pp. 35-40.

lıklar” olarak tanımlar.²⁸ Fredrik Barth bir etnik grubun, biyolojik olarak kendi varlığını sürdürebilen, ortak bazı temel kültürel değerlere sahip olan, karşılıklı etkileşimin/iletişimin olduğu bir alan yaratan ve bir etnik gruba aidiyetle tanımlanan insanlardan oluştuğunu söyler. Diğer bir ifadeyle Barth, biyolojik benzerlik, temel kültürel değerlerin paylaşımı, bir etkileşim/iletişim sahasının mevcudiyeti ve bir grubun hem kendi üyeleri hem de başkaları tarafından tanımlanmasının bir etnik grubu oluşturan dört temel kriter olduğunu iddia eder.²⁹ De Vos ise etnik grubu, “ilişki içinde olduğu diğer insanların paylaşmadığı bir gelenekler kümesini ortaklaşa savunan ve özalgıya sahip insanlar topluluğu” olarak tanımlar.³⁰

Bu çalışmanın temel referanslarından olan Anthony Smith, etnik grubu, tarihsel ve sembolik-kültürel nitelikleri öne çıkararak, soya ait mitlerin ve tarihi anıların rolünü vurgulayan din, dil, gelenek ya da kurumlar gibi bir veya daha fazla kültürel farklılığa göre ayırt edilen kolektif bir kültürel tip olarak tanımlar.³¹ Smith, bir etnik topluluğun *kolektif bir isim, ortak soy miti, ortak tarih, özel ortak kültür, belli bir teritorya ile özdeşleşme* ve *dayanışma duygusu* olmak üzere altı temel öğeden oluştuğunu belirtir.³² Dolayısıyla, Barth’ın dikkat çektiği üzere, *etnik farklılığın* tanımının yapılabilmesi için, “öncelikli olarak herhangi bir alanda etnik farklılıkları ortaya çıkaran unsurların neler olduğunun sorulması” gerekmektedir. Yani örgütsel olarak, 1) farklı bir topluluğun olması ve 2) bu topluluk için geçerli olan standartların başka bir topluluk için geçerli olan standartlardan farklı olması gerekir.³³ Tam da burada, Smith’in yukarıda sözünü ettiği altı temel öğeden hangisi veya hangileri Zazalarla Kurmanclar arasındaki *farklılığa* işaret eder? Her iki toplumu yakından tanıyanlar, sözü edilen altı temel öğenin iki toplumun da müşterekleri olduğunu rahatlıkla müşahede edebilir. Buna karşılık, Smith’in, bir etnik topluluğu oluşturan temel altı öğe içerisinde yer vermediği *dil* öğesinin, Zazalarla Kurmanclar arasındaki tek ve en belirgin farklılık

²⁸ Detaylı bilgi için bkz. Steve Fenton, *Etnisite, Irkçılık, Sınıf ve Kültür*, Phoneix Yayınları, Ankara 2001.

²⁹ Barth, “Giriş”, *Etnik Gruplar ve Sınırları*, s. 13.

³⁰ Akt. Kemal Kirişçi-Gareth M. Winrow, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 6. Basım, İstanbul 2010, s. 12.

³¹ Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2010, s. 41.

³² Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, çev. Sonay Bayramoğlu-Hülya Kendir, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2002, s. 47-57; Smith, *Milli Kimlik*, s. 42.

³³ Barth, “Giriş”, *Etnik Gruplar ve Sınırları*, s. 20.

olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Zaten bugün Zaza kimliği etrafında dönen tartışmanın da başat itici gücü dildir. Daha doğru bir ifadeyle, Zazaca ile Kurmanca arasındaki “karşılıklı anlaşılabilirlik” [mutual intelligibility] mevzudur. Bu mevzuyu ilerleyen sayfalarda detaylıca ele alacağımızdan dolayı burada sadece mevzuya işaret etmekle yetineceğiz. Kuşkusuz Smith’in, etnisite hakkındaki belirlemeleri burada ifade edilenlerle sınırlı kalmaz. Smith, etnisiteyi sosyal ve kültürel bir grup olarak ele alır ve onu ortaya çıkaran özelliklerin daha ziyade nesilden nesile aktarılan “paylaşılmış tecrübeler” ve “ortak kültürel değerler” olduğunu ifade eder. Dolayısıyla bu çalışma, bir etnik grubun temel bileşenleri olan “paylaşılmış tecrübeler” ve “ortak kültürel değerler” göz ardı edilerek, etnik grubu sadece linguistik ve filolojik veriler üzerinden ele almanın bize sağlıklı sonuçlar vermeyeceği iddiasındadır.

Ernest Gellner ise “aynı ulus”tan olmanın iki biçimde olduğunu ileri sürer: Birincisi, “iki insan, ancak ve ancak aynı kültürü paylaşıyorlarsa aynı ulustan sayılırlar. Burada kültür, bir düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri sistemi anlamına gelmektedir.” İkincisi ise “iki insan ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyeleri olarak *kabul ediyorlarsa* aynı ulusa mensup demektirler. Bir başka deyişle, *ulusları insanlar yaratır*; uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür.”³⁴ Bunun yanında, Thiesse’nin de önemle dikkat çektiği üzere, ulusların “kimlik doğrulama listesi” mevcuttur. “Kimlik doğrulama listesi aslında bir ulusun bütün temsilcilerinin matrisini teşkil eder” diyen Thiesse, ulusların “kimlik doğrulama listesi”yle ilgili olarak şunları söyler: “Her ulusun, kurucu ataları; ulusun çağlara yayılan sürekliliğini sağlayan bir tarihi; milli değerleri şahsında somutlaştıran kahramanları; bir dili; kültürel ve tarihi abideleri; anı mekânları; tipik bir manzarası; bir folklor ve de giysi; damak zevki; sembolik hayvanlar gibi kimi pitoresk ortaklıkları vardır.”³⁵ Bu söylenenlerden hareketle etnik grubu, “dinsel, dilsel, mekânsal, tarihi, kültürel ve etnografik birlikteliği” olan insan grubu olarak tanımlamak mümkündür. Ancak söz konusu öğelerin biri veya tamamı, Aydın’ın da işaret ettiği şekilde, tıpkı kimlik kavramı gibi, zaman veya mekâna bağlı olarak değişebilir:

34 Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. Büşra Ersanlı-Günay Göksu Özdoğan, Hil Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2008, s. 78.

35 Bkz. Anne-Marie Thiesse, “Ulusal Kimlikler, Uluslaşma Bir Paradigma”, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, (Haz. Alain Dieckhof-Christophe Jaffrelot), çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 153-154.

“(...) Etnisite, durumsal bir olgu olarak tanımlanır ve tarihsel süreçte aynı grubun etnik kimlikler bakımından değişkenliğine tanık olunabilir ya da bir etnik adın tarih içinde aynı kalmasına karşın, işaret ettiği şeyin değiştiği görülebilir. (...) Zira etnisite, dinamik bir durumdur. Tarihsel kökleri ve sürekliliği olmakla birlikte, konjonktürel olarak yeni etnik varlıklar ortaya çıkabilir; birkaç etnik grup birbirleriyle iç içe geçerek yeni bir etnik grup oluşturabilir yahut biri diğerini özümleyebilir. Kavramın bu dinamik ve çok etkenli durumu nedeniyle, etnisite tek bir etkene bağlanamaz.”³⁶

Tam da bu noktada, etnik grupların değişmez, statik, homojen ve monolitik olmadığını hatırlatmakta fayda var. Konuyla ilgili olarak, etnisite hakkında önemli çalışmalar yapan Andreas Wimmer şunları söyler: Etnik grupların tarih içindeki oluşumu ve çözülmesi, kendi içinden başka etnik gruplar çıkarması, –bölünmesi veya kapsayıcı hale gelmesi–, etnik olmayanın tarihi şartlar içinde etnikleşmesi veya bir etnik oluşumun dini ya da kültürel kimi özellikleri temel tutunum haline getirmesi mümkündür.³⁷ Aynı konuya Kirişçi ve Winrow, şu ifadelerle dikkat çekmektedir: “Etnik gruplar, değişmez ya da monolitik varlıklar değildir. Bir etnik grubun üyeleri, zamanla, kendilerini grupla özdeşleştirmek istemeyip, bunun yerine başka bir etnik grup ya da ulusal kimlikle kaynaşmayı seçebilirler. Bir birey, toplumda ilerlemek ve olumsuz bir toplumsal öz-kimlik sahibi olarak algılanmaktan kaçınmak için bunu seçebilir.”³⁸ Barth’ın, daha açık bir biçimde ifade ettiği üzere, insanlar etnik kimliklerini, “farklı durumlardan en avantajlı çıkacak şekilde” tanımlarlar.³⁹ Dolayısıyla her kimlik ile toplumsal koşullar arasında yakın bir ilişki söz konusu olup kimliklerin, toplumlar değiştiğçe değişmesi muhtemeldir: “etnik grupların sınırları izafidir ve önem açısından farklı koşullara göre çeşitlilik gösterirler.”⁴⁰ Tüm bu söylenenlere ek olarak, Ludwig Paul’ün de dikkat çektiği üzere, dil-etnik köken arasındaki ilişki karmaşık olup bu ilişki din, tarih, kültür, siyaset ve başka pek çok faktöre bağlı olduğundan dil ve etnik köken uyuşmayabilir.⁴¹ Son tahlilde, etnik kimliği *tözcü*

³⁶ Suavi Aydın, “Etnisite”, (ed. Kudret Emiroğlu-Suavi Aydın), *Antropoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2003, s. 276.

³⁷ Andreas Wimmer, *Ethnic Boundary Making: Institutions, Power, Networks*, Oxford University Press, Oxford 2013, p. 2.

³⁸ Kirişçi-Winrow, *a.g.e.*, s. 21.

³⁹ Craig Calhoun, *Milliyetçilik*, çev. Bilgen Sütçüoğlu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 58.

⁴⁰ Thomas Hylland Eriksen, *Etnisite ve Milliyetçilik Antropolojik Bir Yaklaşım*, çev. Ekin Uşaklı, Avesta Yayınları, İstanbul 2004, s. 97.

⁴¹ Ludwig Paul, “Zazacanın Kökeni ve Konumu ve Etnik Köken ile Dilin İlişkisi”, *Uluslararası Zaza Dili Sempozyumu [13-14 Mayıs 2011]*, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Ankara 2011, s. 22.

bir veri olarak değil, *toplumsal bir tasarım* olarak açıklayan Barthçı perspektiften hareket etmenin Zaza kimliğinin anlaşılmasında daha fazla katkı sağlayacağını söylemek pekâlâ mümkündür.

Kimlik ve etnisite konularındaki bu kısa girişten sonra günümüz Türkiye’inde mühim tartışma konularından birinin de Zazaların kimliği ve etnik kökeni etrafında yoğunlaştığını belirtelim.⁴² Hiç şüphesiz bu tartışma, Anthony Giddens’in modernizmin başat özelliklerinden birisi olduğunu söylediği “yerinden çıkarma” ve “yeniden yerleştirme”den bağımsız düşünülemez. Mezkûr kavramları, mevcut bir olguya veya kavrama var olan anlamı dışında ya da var olan anlamının değişmesi neticesinde yeni bir anlam veya anlamlar kazandırma olarak izah etmek mümkündür.⁴³ Bu gerçeğe dikkat çektikten sonra günümüzde Zazalar ile ilgili tartışmanın başta akademyada olmak üzere kamuoyunun bir kesiminde hararetle sürdürüldüğünü belirtmek gerekir. Türkiye’de resmi ideolojinin, Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşayan herkesi Türk olarak göstermesini bir tarafa bırakırsak, bu tartışmada iki görüş öne çıkmaktadır: Bunlardan birincisi Zazaların Kürt ve dillerinin de Kürtçenin bir lehçesi olduğu görüşüdür. Bu görüşü savunanlar, bir toplumun sadece dil üzerinden tanımlanamayacağını, dil ile ilgili tartışmaların ideolojik ve manipülatif olduğunu, bu nedenle dilin yanında “din, tarih, coğrafya, kültür, kahramanlar ve diğer müşterekler”in hesaba katılması gerektiğini iddia ederler. İkinci görüşe göre ise Zazalar İranî bir halk olup dilleri de Kürtçe ve Farsçadan ayrı bir dildir. İkinci görüşü savunanların tamamı, Eric Hobsbawm’ın “filolojik milliyetçilik” adını verdiği dilsel veriler üzerinden, daha açık bir ifadeyle Zazaca ile Kurmanca arasındaki farklar üzerinden bir köken ve millet arayışını ön plana çıkartmakta, milletin önemli belirleyicilerinden olan “din, tarih, coğrafya, kültür, kahramanlar ve diğer müşterekleri” göz ardı etmektedir. Bu görüşün ideologlarından olan Ebubekir Pamukçu “Zazaistan” kavramını kullanan ilk kişi olmasına rağmen bunun hiçbir tarihsel karşılığının olmadığını da belirtiyordu: “Bu yazıda ilk kez Zazaistan adını kullanıyoruz. Bu kullanımla, söz konusu tarihsel dönemde “Zazaistan” diye bir devletin var olduğu şeklinde bir iddiamız kuşkusuz yok; çünkü bu adla bir devletin tarihin hiçbir döneminde bulunmadığını biz

⁴² Bu arada yeri gelmişken, kimlik ve etnisite tartışmalarını yaygınlaştıran yukarıdaki nedenlerin yanı sıra Kürt kavramının ve kimliğinin, son bir asırdır özelde Türkiye’de ve genelde dünyada geçirmiş olduğu tarihsel süreç göz önünde bulundurulduğunda, günümüzde Zazaların etnik kökeni ve kimlikleri etrafında yoğunlaşan tartışmalar daha kolay anlaşılabilir.

⁴³ “Yerinden çıkarma” ve “yeniden yerleştirme” hakkında detaylı bilgi için bkz. Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları. 3. Baskı, İstanbul 2004, s. 28-35.

de biliyoruz.”⁴⁴ Açıkçası Zazaların Kürtlerden ayrı bir grup olduğunu savunanlar, millet olmanın tek ve yeterli şartının dil olduğunu iddia ederler. Ancak, etnisite ve millet konularında ilk yazarlardan biri olan Max Weber, dilin millet olma kriterlerinde tek başına yeterli olmadığına dikkat çekiyor: “Her yerde milliyet duygusunun biçimlenmesinde en önemli pozitif temel oluşturan kültürel öğelerden, dil en başta gelir. Ama ortak bir dil bile tek başına tümüyle gerekli ya da yeterli koşul değildir.”⁴⁵ Eric Hobsbawm da milletin tanımlanmasında sadece dilin esas alınmasına açık bir biçimde karşı çıkıyor: “dil, kültürel toplulukları birbirinden ayırmanın bir yolu, ama kesinlikle başlıca yolu değildi. (...) Kısacası özel durumlar dışında dilin, insanların bir kolektife ait olduklarını gösteren çeşitli kriterlerden yalnızca birisi olmanın ötesinde bir önem taşıdığını düşünmek için hiçbir neden yoktur. (...) Demek ki, yöneticileri ve okuryazar olanları saymazsak, dilin millet olma kriterlerinden biri sayılamayacağı açıktır.”⁴⁶ Devamında Hobsbawm, milliyet için şunları söyler: “milliyet yalnızca dille kavranamayacak kadar karmaşık bir yapı”dır ve “bireylerin değil toplulukların vasfı”dır.⁴⁷

Dil milliyetçiliğini referans alarak Zazaların ayrı bir millet olduğunu savunanların ilk göze çarpan handikaplarından biri *Zaza* ve *Dimilî*⁴⁸ isimleri üzerinden bir köken arayışına girişmiş olmalarıdır. Söz konusu kişiler, *Zaza* ismini bir taraftan İran’da Ahemeniş İmparatorluğu döneminden kalan Behistun Yazıtı’ndaki *Zazana*’ya ve Sasan isminden hareketle Sasanilere; diğer taraftan Sümerlerdeki Nini-Zaza’ya ve en nihayetinde Tevrat’taki *Zaza* kavramına refere etmektedir. Yanı sıra aynı kişiler, Zazalar için kullanılan bir başka isim olan *Dimilî* ismini İran’daki *Deylem*’e ve *Deylemilere* isnat ederek sadece ses benzerliği üzerinden Zazalara bir “anayurt” ve “köken” icat etme uğraşısı vermektedir. Ne yazık ki Zazalara köken “tayin eden” bu söylem, Zazaların aynı zamanda Ahemeniş, Sasani, Sümer, İbrani ve *Deylemi* olmalarındaki paradoksu fark bile edememektedir. Daha ilginç ve vahim olanı ise bu tezi dillendirenlerin ekserisi herhangi bir “arkaik” dili bilmeme-

44 Ebubekir Pamukçu, *Dersim Zaza Ayaklanmasının Tarihsel Kökenleri*, Yön Yayıncılık, İstanbul 1992, s. 7-8.

45 Max Weber, *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, Hürriyet Vakfı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 1993, s. 173.

46 Eric J. Hobsbawm, *1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*, çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2014, s. 76, 78, 83.

47 Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, s. 121.

48 Zazacadaki “i” sesi Türkçedeki “ı” sesini verirken, “î” ise Türkçedeki “i” sesini vermektedir. Dolayısıyla metinde sıklıkla kullanılan *Kird*, *Kirmanc* ve *Dimilî* gibi sözcükler Zazacadaki yazılış şekilleriyle yazılmıştır.

lerine rağmen, Zazalara “arkaik kaynaklar”dan referans verdiklerini iddia etmeleridir. Bu tez ile ilgili söylenmesi gereken diğer mühim bir husus ise Zazalar hakkında “arkaik kaynaklar”da “somut bilgi ve deliller” bulanlar, klasik kaynaklardan (Arap-İslam, Fars, Selçuklu ve Osmanlı) tek bir referans bulamamakta, ya da söz konusu referansları kullan(a)mamaktadır. Bundan olsa gerek, “arkaik” kaynaklardan “modern” kaynaklara uzun bir sıçrayış gerçekleştirerek bazı isim benzerliklerini kendi tezlerine referans göstermekte ve aynı zamanda Zazalar ile ilgili yarattıkları “kayıp halka”nın farkına varamamaktadır. Aynı zamanda bu kişiler, bazı oryantalistlerin Zazaca üzerine yaptığı derlemeleri referans alarak bunların tartışılmaz ve mutlak doğru olduğunu ifade etmekten de çekinmemektedir. Ancak bilindiği üzere, günümüz ilim dünyasında isim ve ses benzerliği üzerinden bir köken ve tarih arayışı ilmi bir yaklaşım olarak kabul görmemektedir. Eric Hobsbawm’ın konuyla ilgili olarak söyledikleri durumu gayet net bir biçimde açıklar niteliktedir: “Kuşkusuz kavramlar ayağı yere basmayan felsefi bir tür söylemin parçası değildir; kavramların toplumsal, tarihsel ve yerel kökleri vardır ve dolayısıyla bu gerçeklikler temelinde açıklanmalıdır.”⁴⁹ Tüm bu bilgilerden hareketle, isimlerin ve kavramların “toplumsal, tarihsel ve yerel” köklerini göz ardı etmeleri hasebiyle bahse konu ‘çalışmalar’ın, Zaza araştırmalarına katkıları bir yana Zaza çalışmalarına olumsuz manada ket vurdukları gün gibi ortadadır. Dahası, bahse konu çalışmaların, kimliğin veya etnik grubun temel belirleyicilerini göz ardı etmeleri nedeniyle de daha başlangıçtan tartışmaya açık olduklarını kaydetmek gerekir.

Açıkça belirtmek gerekir ki, kısa bir geçmişi olan ikinci görüşün argümanları oldukça yetersiz ve zayıf olmanın yanı sıra 1930’lu yılların Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi’nden neşet eden fikirleri ziyadesiyle barındırdığı vurgulanması gereken mühim bir husustur. Bu tezi tartışırken dikkate alınması gereken bir başka husus ise bu görüşü ileri sürenlerin ekseriyetinin Zaza olmaması; Zaza olanların da bir kısmının yetkin bir Zazacaya vakıf olmamaları hususudur. Pek tabii olarak, bahse konu tezi savunanların önemli bir kısmının Zazaca bilmemeleri hususu da Zazaca ürün verememekle sonuçlanmaktadır. Bu da, tezin yeterince kabul görmesinin önünde bir engel olarak durmaktadır. Çünkü, dilbilimsel antropolojinin mühim isimlerinden Bronislaw Malinowski ve Franz Boas gibi düşünürlerin vurguladığı üzere, başta antropoloji, sosyoloji ve kültürel çalışmalar olmak üzere, sos-

⁴⁹ Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, s. 23.

yalbilimlerin birçok disiplininde, diğer grupların ve kültürlerin *kendilerini ve dünyayı algılayış biçimlerini anlayabilmek* için o gruba ve kültüre mensup bireylerin konuştuğu dili konuşmadıkça/yazmadıkça, bahse konu grubu ve kültürü hakkında ve etraflıca tanımak mümkün olamaz.⁵⁰ Son olarak, bu iki görüş hakkında şunu da hatırlatmak gerekir: Zazacanın Kürdî bir dil veya hut Kürtçenin bir lehçesi olduğunu iddia edenler, Zazacanın müstakil bir İranî dil olduğunu savunanlar tarafından “Kürtçü” veya “Lehçeci” olarak adlandırılmaktadır. Zazaların ayrı bir etnik grup olduğunu savunanlar da birinci görüş taraftarlarınca “Zazacı” olarak nitelendirilmekte ve bu kişilerin Kürtleri “bölmek” maksadıyla devlet tarafından desteklenmekte oldukları ileri sürülmektedir. Hiç şüphesiz bu yaklaşımların, önyargılara dayalı, ideolojik belirlemelerden kendini kurtarması gerekir. Çünkü bu ayrıştırma ideolojik yaklaşımlardan ziyade, linguistik, tarihi, sosyolojik ve dolayısıyla ilmi bir yaklaşımla ele alınmayı gerektirmektedir.⁵¹

Malum olduğu üzere günümüzde Zazalar ve Zazaca araştırmalarının en mühim polemik konusunu dil-lehçe tartışmaları oluşturmaktadır. Zazaların Kürt, ya da müstakil bir etnik grup olduğu konusu, Zazacanın müstakil İranî bir dil mi, Kürtçenin bir lehçesi mi olduğu etrafında dönmektedir. Elbette bu durum, dil ve lehçenin tanımının ve sınırlarının net olmamasıyla doğrudan ilgilidir. Açıkçası, dil ile lehçe arasında kesin ve doğal bir sınır olmadığı gibi dil ve lehçeleri ayıran kesin bir çizgi de yoktur. Dil ve lehçe tartışmaları ile ilgili yapılan araştırmalar dil ile lehçe arasındaki ayrımın sanıldığı aksine hiç de kolay ve net olmadığını, dahası bu ayrımın linguistik olmaktan ziyade sosyolojik ve politik olduğunu ortaya koymaktadır.⁵² Bu bağlamda, Zazaca üzerine çalışan Ludwig Paul’un konu hakkında söyledikleri oldukça anlamlıdır: “ ‘Dil’ ve ‘lehçe’ arasında hiçbir kesin ve ‘doğal’ sınır yoktur. Bir dilin iki varyantı kültürel bir bağlamda lehçe olarak, diğer bir bağlamda büsbütün ayrı diller olarak da tanımlanabilir. ‘Dil ve lehçe’

50 Bkz. Franz Boas, *Race, Language and Culture*, University of Chicago Press, Chicago 1982; Bronislaw Malinowski, *İlkel Toplum*, çev. Hüseyin Portakal, Öteki Yayınları, Ankara 1998.

51 Bu gerçeğe birlikte, günümüzde Zazacanın/Zazaların Kürtçeden/Kürtlerden ayrı bir dil/ulus/etnik grup olduğunu iddia eden bir kitlenin, devletin yüzyıllık asimilasyon politika ve pratiklerini görmezden gelerek, asimilasyon ve baskı politikalarına dair en küçük bir eleştiri yöneltmeyerek, Kürtlerin kendilerini asimile ettiklerini yüksek sesle dile getirmesi ve çalışmalarında hiçbir şekilde Kürtçe [Kürmanci]’ye yer vermemesi, bahse konu kitlenin “devletçi”/“Türkçü” handikapını açık bir biçimde gözler önüne sermektedir.

52 Konu hakkında çok detaylı ve mühim bir çalışma için bkz. J. K. Chambers and Peter Trudgill, *Dialectology*, Cambridge University Press, Second Edition, Cambridge 1998.

sorusu, tanımlamalara ve özelliklere bağlı olarak kısmen keyfi olabilir.”⁵³ Dolayısıyla, bir topluluğun konuştuğu dil tarihin belli bir döneminde lehçe olarak adlandırılırken, daha sonraki dönemlerde dil olarak adlandırılabilir-mektedir. Nitekim yeniçağda “İskandinav dili” olarak adlandırılan Norveççe, İsveççe ve Danca günümüzde üç ayrı dil olarak varlığını sürdürmektedir. Aynı şekilde Sırpça ve Hırvatça eskiden iki ayrı alfabeyle yazılan tek bir dil olarak tanımlanırken, günümüzde iki ayrı dil olarak adlandırılmakta ve kabul edilmektedir. Mezhepsel farklılıklara bağlı olarak Ortodoks Sırplar Kiril alfabesini kullanırken, Katolik olan Hırvatlar Latin alfabesini kullandılar.⁵⁴ Günümüzde Norveççe, İsveççe ve Danca gibi İskandinav dilleri arasında “karşılıklı anlaşılabilirlik” söz konusu olduğu halde, bu diller günümüzde müstakil dil olarak kabul edilmektedir. Bu durum, aynı dili konuşan ve iki ayrı ulus olan toplumların olduğunu gösterdiği gibi, ayrı lehçe/dilleri konuşup aynı etnik gruba mensup olan toplumların da mevcut olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu somut gerçeklik açık bir biçimde göstermektedir ki, dilbilimin dil ve lehçe tanımıyla, sosyolojik ve politik tanımlar her zaman uyuşmayabilir. Bilindiği gibi, dil-lehçe ayırımındaki en önemli ölçüt “karşılıklı anlaşılabilirlik” ölçütüdür. Ancak son dönemlerde konu hakkında yapılan araştırmalarda bu ölçütün sübjektif ve kullanışsız olduğuna dikkat çekilmektedir.⁵⁵ Bu anlamda Zazaca ile Kurmanca arasındaki “karşılıklı anlaşılabilirlik”, sanıldığı aksine, her yerde ve herkes için düşük bir seviyede değildir. Bu cümleden olarak, Bingöl ve Elazığ gibi yerlerde Zazaca ile Kurmanca arasındaki “karşılıklı anlaşılabilirlik” düşük bir seviyede iken, Diyarbakır, Muş ve Bitlis gibi yörelerde oldukça yüksektir. Hiç şüphesiz, bu konuda söylenmesi gereken en dikkat çekici örnek şu olmalıdır: “Karşılıklı anlaşılabilirliği” bir dilin temel ölçütü olarak ileri sürenler Bingöl ve Dersim Zazacasının birbirini anlamamasını ne ile ve nasıl izah edeceklerdir? Daha açık bir biçimde sormak gerekirse, Bingöl ve Dersim Zazacasının birbirini anlamaması, iki ayrı ulusun varlığına delalet eder mi? Yani bahse konu “birbirini anlamama” konusu, Dersim ve Bingöllülerin Zaza olduğu gerçeğini değiştirir mi? Bu sorulara verilecek cevap/lar, “karşılıklı anlaşıla-

53 Paul, “Zazacanın Kökeni ve Konumu ve Etnik Köken ile Dilin İlişkisi”, s. 20.

54 Peter Burke, *Yeniçağ Avrupa’sında Diller ve Topluluklar*, çev. Çağla Çakın, İslık Yayınları, İstanbul 2016, s. 26-27, 264.

55 J. K. Chambers and Peter Trudgill, *a.g.e.*, p. 3-5; Nurettin Demir, “Türkiye’de Dil-Lehçe-Şive-Ağız Tartışmaları”, *Türkiye’de Dil Tartışmaları*, (Der. Astrid Menz-Christoph Schroeder), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2008, s. 136.

bilirlik” ölçütünün bir milleti tanımlamada yeterli bir ölçüt olmadığını açık bir biçimde ortaya koyar. Tüm bu söylenenlere şunu da ilave etmek gerekir: Dell Hymes’a göre, herkes bir “konuşma topluluğu” (speech community) içerisinde yer alabilir. Konuşma topluluğunun sınırları elastiktir, değişmeyecek şekilde belirlenmemiştir. Daha da mühimi, bir dildeki aksan, konuşma biçimleri ve gramer, farklı gruplarda farklı bir biçimde kullanılabilir; aynı grup içinde farklı zamanlarda farklı kullanımları söz konusu olabilir. Hymes’a göre “konuşma topluluğu” bir dili konuşurken ve yorumlarken, linguistik çeşitlilik konusunda ortak kuralları paylaşmaktadırlar.⁵⁶

Dil-lehçe tartışmalarıyla ilgili belirtilmesi gereken diğer mühim bir husus da şudur: Milliyetçilik ve ulus-devlet literatürüne bakıldığında dil ve ulusal kimlik arasında çok sıkı bir ilişkinin olduğu bilinen bir gerçektir. Milliyetçilik ve ulus-devletle birlikte aynı siyasal coğrafyalarda “ulusal bütünleşme süreci” yaşanmakta ve şüphesiz, bu süreçlerden biri de “dillerin bütünleşmesi” süreci olarak gerçekleşmektedir. Bu süreçte, dil milliyetçileri ve ulus-devletler, benimsedikleri dil politikaları ve tedavüle koydukları dil planlamalarıyla farklı lehçelerin bütünleşerek standart diller ortaya çıkarmasını sağlar. Bauer, tarımsal üretim biçimlerinin değişmesi, kırsal alanların bölgesel ekonomik ilişkiler içine çekilmesi ve bunun sonucunda lehçelerin birbirine yaklaşması gibi modernleşmenin getirdiği bir dizi etkenin ‘dil topluluğu’nu oluşturduğunu ifade eder. Bauer’e göre, millet olmanın ikinci aşaması ‘kültür topluluğu’ aşaması olup bu aşamada ‘yüksek kültürlerin’ gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla bir ‘yüksek’ dil, yani değişik lehçelerin üstünde, herkesin anlayabileceği ortak bir dil oluşur.⁵⁷ Bilindiği üzere, Kürt milliyetçiliğinin “gecikmiş bir milliyetçilik” olarak ortaya çıkması, Kürtlerin tarihten tevarüs eden dilsel bir çeşitliliğe sahip olması, dört ayrı ulus-devletin sınırları içerisinde statüsüz kalması/bırakılması ve en nihayetinde bir ulus-devlete sahip olmayışı “standart bir Kürtçe”nin ortaya çıkmasını engellemiştir.

Günümüzde Zazaların etnik kökeni ve dili hakkındaki tartışmaların yoğunluk kazanmasında post-modern paradigmanın oldukça belirleyici olduğunu ifade etmiştik. Bu bağlamda, etnik kimliklerin mebzul miktarda tartışıldığı post-modern dönemde Slavoj Žižek’in, “modernizmin tersine dönü-

⁵⁶ Akt. Erdoğan Gedik, “Varto Alevileri: Etnisite, Din ve Kültür”, *Burası Muş’tur: Tarih, Toplum, Kültür ve Edebiyat*, (Ed. Ercan Çağlayan), Pınar Yayınları, İstanbul 2019, s. 240.

⁵⁷ Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Doğubatı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2009, s. 55.

şü” adını verdiği “etnik olanın ulusallaştırılması” ile ilgili olarak söyledikleri oldukça anlamlıdır: “(...) günümüzde modernliğin başlarındaki ulus inşa etme sürecinin tersi bir süreçle karşı karşıyayızdır: “Etnik olanın ulusallaştırılması” –etnik olanın etnikliğinden arındırılarak, “aşılarak” (*Aufhebung*) ulusal olana dönüştürülmesi– yerine, “etnik kökler” arayışının (ya da yeneden inşasının) yenilendiği, “ulusal olanın etnikleştirilmesi” süreciyle karşı karşıyayızdır.”⁵⁸ Malum olduğu üzere millet, “ortak mitleri, tarihi, kültürü, kahramanları ve anıları olan bir topluluk” olup bu argümanlar ortak bir bilincin ve belleğin oluşmasına katkı sağlar. Buradan hareketle, Zazalar arasındaki doğum, sünnet, kirvelik, evlenme ve ölüm ritüellerinin; sözlü kültür, dengbêjlik ve giyim-kuşam gibi folklor ürünlerinin; akrabalık, aşiret, ağalık, mîrlik/beylik, şeyhlik, seyyidlik, mollalık ile Kürtler için önemli figürler olan tarihi/karizmatik kahramanların/liderlerin toplumsal bilinci ve hafızayı inşa ettiğini hatırla(t)mak gerekir. Yirminci yüzyılın başlarında Molla Selim (Bitlis), Alişer (Koçgiri), Şeyh Said ve Seyid Rıza (Dersim) öncülüğünde Osmanlı ve Cumhuriyet’e karşı başlatılan ve literatüre “Kürt Ayaklanmaları” olarak giren kalkışmalar büyük çoğunlukla Zazalar tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı şekilde, Osmanlı’nın son döneminden günümüze dek devam edegelen Kürt kültürel, entelektüel ve siyasal hareketinde çok sayıda Zaza yer almış ve almaya devam etmektedir. Bu bağlamda ilk Kürt örgütlerinden olan Kürdistan Azm-i Kavi Cemiyeti’nin kurucularından Liceli Ehmed Ramîz Kürdîzade; ilk Kürtçe alfabeyi hazırlayan Mutkili Xelîl Xeyalî; birçok Kürt Cemiyeti’nde yer alan Baytar Nuri Dersimi; Sivas, Zara, Ümraniye, Kürdistan Teali Cemiyeti Şube Reisi Alî Şêr Efendi; Kürdistan Teali Cemiyeti üyesi olan Koçgiri Aşireti liderleri Haydar Bey ve Alişan Bey; Azadi Cemiyeti’nin üyelerinden Genç şube başkanı Tayyib Ali Mütevelizade ve Dr. Fuat Berxo; Hoybun örgütünün üyelerinden Madenli Nafiz Zaza ve Nureddin Zaza kardeşler; Dersim’in sembol ismi Seyid Rıza; *Şerefname*’yi Arapçaya tercüme eden Sivrekli Mehmed Ali Avnî Efendi; Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP)’nin kurucularından Sait Elçi ve Faik Abik Bucak; Türkiye’de Kürdistan Demokrat Partisi (T-KDP)’nin kurucusu Sait Kırmızıtoprak (Dr. Şivan) ve meşhur dengbêj Rençber Azîz söz konusu harekette yer alan Zaza şahsiyetlerden ilk akla gelenlerdir. Bu durum, günümüzde de devam etmekte

⁵⁸ Slavoj Žižek, “Çokkültürcülük, ya da Çokuluslu Kapitalizmin Kültürel Mantiği”, *Çağdaş Sanat ve Kültürizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 77.

olup Kürt siyasal, kültürel ve entelektüel hareketine çok sayıda Zaza katkı sağlamaktadır. Anthony Smith’in önemle dikkat çektiği üzere etniklik, “dil, din ve ortak tarih gibi bileşenler” içeren karmaşık bir olgu olduğundan tek bir boyuta indirgenemez. Bu gerçekten hareketle, bir etnik grubu oluşturan tüm öğeleri göz ardı ederek sadece dil üzerinden Zazaları tanımlamak doğru bir tanımlama olmayacağından diğer bütün müşterekler esas alınarak bir tanımlama yapılmalıdır. Aksi takdirde sadece dil tandanslı çalışmalar Zazaların etnik kimliğini ortaya koymada yetersiz kalacaktır. Tam da burada, kendilerini *Kirmanca* olarak tanımlayan Dersimli Zaza Alevilerin Kurmanclarla aynı kökenden geldiklerine inandıklarını not etmek gerekir. Konu ile ilgili olarak Gülsün Fırat, Dersimlilerin Zazaca ve Kürtçe (Kurmanca) iki farklı dil kullanmalarına rağmen aynı kökenden geldiklerine inandıklarını belirtir: “(...) Böylesi bir dil farklılığına rağmen Kirmanclar aynı kökenden geldiklerine inanırlar, yani bu aynı köken inancı ile de bir dilin birliğine bağlı kalmaz, bilhassa birlikte yaşadıkları tarihi olaylar, sosyal ve kültürel yaşam benzerlikleri “ethnicity” duygularını birlikte oluşturup pekiştirir.”⁵⁹ Bunun yanında Zazaların yaşadığı coğrafyada bazı aşiretlerin iki dilli olduğu görülmektedir. Yani aynı aşiret üyelerinin bir kısmı Kurmanca, diğer bir kısmı ise Zazaca konuşmaktadır. Bilindiği üzere aşiret kavramı, ortak bir atadan gelen/geldiğine inanılan ve akraba olan topluluklar için kullanılan bir kavramdır. Dolayısıyla ortak bir atadan gelenlerin iki ayrı etnik gruba mensup olması düşünülemez. Dilşa Deniz’in altını çizdiği üzere, aynı soydan geldiklerine inanılan aşiretin, aynı dili konuşması gerekir. Deniz, Dersim örneğinden yola çıkarak bir etnik grubu sadece dil üzerinden tanımlamanın ve kategorize etmenin yanlış olduğuna dikkat çeker ve şöyle der:

Aynı soydan geldikleri kabul edilen aşiretin, aynı dili konuşması beklenecek en önemli bir durumdur. Zazalığın ayrı bir ulus/etnisite olarak kurulumunu savunanlar da esas söylemlerini dil üzerine oturturlar. Dolayısıyla dilsel coğrafya, onlar açısından etnik coğrafyayı da tanımlar. İlk etapta mantıklı gelebilecek bu varsayım, Dersim bölgesinde çok pratik bir engelleme olarak zayıflar. Dersim bölgesinde iki dilli aşiretler ve bölgeler bulunmaktadır. Örneğin Dersim aşiret sisteminde *Bamasur* ocağı/aşireti iki dillidir. Bir bölümü *Kûrmancki* [Kirmancki/Zazaki] kullanırken, diğer bölümü *Kûrmanci* konuşmaktadır. *Keza Dewrêşgeran* aşiretinin büyük

59 Gülsün Fırat, “Dersim’de Etnik Kimlik”, *Herkesin Bildiği Str: Dersim*, (Der. Şükrü Aslan), İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2011, s. 144.

bir kısmı Kûrmanci konuşurken, bir kısmı da Kûrmancki konuşmaktadır. Yine Mazgirt'in Xıran vadisindeki bölge, yani Xıran aşireti her iki dili birlikte kullanmaktadır. Dolayısıyla sadece dil üzerinden bir etnisite kurgusu oldukça sorunlu bir durum yaratır.⁶⁰

Zazaların etnik kökeni ve dili etrafında dönen tartışmalarla ilgili olarak yukarıda giriş niyetine değindiğimiz bu konuların yanı sıra Zazalarla ilgili yapılan çalışmalar hakkında da birkaç kelam etmek elzemdir. Konuyla yakından ilgilenenlerce malum olduğu üzere Zazalar hakkında ilk araştırmalar on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Batılı misyoner, seyyah ve araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Bu araştırmaların ekseriyeti İngilizce, Fransızca ve Almanca kaleme alınmış olup bahse konu çalışmalar, Zazaların yaşadıkları coğrafya, dinleri, dilleri, mezhepleri, kültürleri, gündelik yaşamları ve iktisadi durumları/yapıları üzerine yoğunlaşmış araştırmalardır. Bu tarz çalışmaların kayda değer tarafı ise Zazalarla ilgili teferruatlı bilgi aktarmaları ve ilk Zazaca derlemelere yer vermeleridir. Bu çalışmalar, daha ziyade kolonyalist ve oryantalist bir gaye ve metotla yapıldığı için söz konusu çalışmalardan ihtiyatla istifade edilmelidir.⁶¹

Zazalar hakkında ikinci kategorideki çalışmalar, Kemalist Türkiye'nin akademisyen ve yazarları tarafından gayriilmî bir metot ve ideolojik bir perspektifle kaleme alınan çalışmalardır. Bu türden çalışmalar, daha ziyade asker, akademisyen ve devlet destekli kurumlar ve yayınevleri tarafından literatüre kazandırılmıştır. Bahse konu çalışmalar, Zazaların Türk olduğunu iddia eden ve Zazaların asimilasyonunu gerekli gören devlet destekli propagandif eserlerden oluşmaktadır. Bu kategoride yazarlar arasında Hasan Reşit Tankut, Nazmi Sevgen, Naşit Hakkı Uluğ, Necmettin Sahir Silan, Kadri Kemal Kop, Basri Konyar, M. Şerif Fırat, Hayri Başbuğ, Fahrettin Kırzioğlu, Tuncer Gülensoy, Mehmet Eröz, Mahmut Rişvanoğlu, Orhan Türkdogan, Yaşar Kalafat, Ali Haydar Dedekurban ve Ali Rıza Özdemir zikredilebilir.⁶² Açıkçası, Zazalar hakkında kaleme alınan çalışmaların ekseri Kemalist Cumhuriyet'in resmi ideologları tarafından vücuda getirilmiştir. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından itibaren devlet eliyle Zazalar hakkında çeşitli

⁶⁰ Deniz, *a.g.e.*, s. 50.

⁶¹ Batılı seyyahlar tarafından kaleme alınan bahse konu yayınlar ikinci bölümde *Batı Kaynaklarında Zazalar* başlığı altında etraflıca ele alınmıştır.

⁶² Mezkûr yazarların Zazalarla ilgili yayınları ikinci bölümde yer alan *Cumhuriyet Kaynaklarında Zazalar* kısmında etraflıca tartışılmıştır.

araştırmaların yapıldığı ve bunların ekserisinin antropolojik ve etnografik çalışmalar olduğu kaydedilmelidir.⁶³ Bilhassa erken Cumhuriyet döneminde Ziya Gökalp, Hasan Reşit Tankut, Süleyman Sabri Paşa, Kadri Kemal Kop, Basri Konyar, Naşit Hakkı Uluğ, Nazmi Sevgen ve Burhan Özkök tarafından yapılan araştırmalarda Zazaların yaşadıkları coğrafya, iktisadi uğraşları, linguistik, sosyolojik, etnografik ve antropolojik yapıları ve hususiyetleri hakkında teferruatlı bilgiler yer almaktadır.⁶⁴ Ziya Gökalp'in çalışması hariç, diğer çalışmaların ortak noktasını Zazaların "Dağ Türkü", dillerinin de "Dağ Türkçesi" olduğu vurgusu oluşturuyordu. Zazalar hakkında daha ziyade etnografik ve antropolojik çalışmalar yapan Kemalist Cumhuriyet, self-oryantalist bir tutumla Zazaları "şiddet, şehvet ve medeniyet" metaforlarıyla ele almakta herhangi bir beis görmemiştir. Çalışmalarda, Zazaların "Türkleştirilmesi" ve "medenileştirilmesi" için iskân ve asimilasyona öncelik verilmesi, bu konuda bölgedeki Türk Ocakları, Halkevleri ve Halkodalarının çalışmalarının artırılması ve en nihayetinde Zazalarla Kurmanclar arasına Türklerin yerleştirilerek asimilasyonun ivme kazanması gibi politika ve pratikler öne çıkmaktadır.

Tek parti dönemindeki ulus inşa politikalarına bağlı olarak Kürtler ve dolayısıyla Zazalar hakkında yapılan devlet destekli çok sayıda ideolojik ve propagandif çalışmanın Demokrat Parti iktidarında (1950-1960) akamete uğradığını ve konuyla ilgili neredeyse yayın yapılmadığını gözlemlemekteyiz. DP iktidarında inkıtaa uğrayan devlet destekli Kürt çalışmaları 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra yeniden ivme kazanmış; Kürtlerin ve dolayısıyla Zazaların Türklüğü konusundaki yayın sayısında gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Özellikle Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (TKAE)'nin bu konuya hususi bir mesai harcadığına şahit olmaktayız. TKAE Yayınlarının ve enstitü bünyesinde yayımlanan *Türk Kültürü* isimli derginin, 27 Mayıs 1960 ile 12 Eylül 1980 darbeleri arasında Kürtlerle ilgili yaptığı çalışmalarda Kurmanc ve Zazaların iki Türk boyu olduğu söylemi öne çıkıyordu. TKAE tarafından yayımlanan kitaplarda ve enstitü dergisinde Kürtler için "Zaza-Kurmanc Kürttürkleri" gibi ifadeler kullanılmakta ve "Zazalar ve Kurmanclar Kürt

⁶³ Cumhuriyet'in antropoloji ile yakın ilişkisi hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. Zafer Toprak, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul 2012.

⁶⁴ Bahse konu isimlerin kaleme aldıkları kitaplar dışında, milletvekili Necmeddin Sahir Sılan, Birinci ve Dördüncü Umumi Müfettişler ile bazı devlet erkânının hazırladığı raporlarda da Zazalar hakkında çok mühim bilgiler mevcuttur. Sözü edilen raporlara çalışmanın ikinci bölümünde *Cumhuriyet Kaynaklarında Zazalar* kısmında teferruatlı bir biçimde temas edilmiştir.

olan Türklerdir” denilmekteydi. Ancak TKAE’nin 12 Eylül 1980 Darbesi’nden sonra yaptığı yayınlarda ise “Zazaların Kürtlerden ayrı bir ulus olduğu” ve “dillerinin de Kürtçenin bir lehçesi olmadığı” söylemi öne çıkmaktadır.⁶⁵ 2000’li yıllarla birlikte bu söylemin başta devlet söyleminde olmak üzere çeşitli mecralarda kabul gördüğü müşahede edilmektedir.⁶⁶

Zazalarla ilgili devlet destekli çalışmalarda 1990’lı yılların ilk yarısından itibaren TKAE’ye ilave olarak Ankara merkezli *Zaza Kültürü Yayınları*’nın da önemli bir rol oynadığını görmekteyiz. TKAE Yayınları ve *Türk Kültürü* dergisinde olduğu gibi, bahse konu yayınevi tarafından yayımlanan kitaplarda da “Zazaların Türklüğü” söylemi azalırken “Zazaların Kürt olmadığı” tezi yüksek bir sesle dillendiriliyordu.⁶⁷ Daha açık bir biçimde ifade

⁶⁵ Konu hakkında müstakil bir çalışma için bkz. Nevzat Anuk, *Behsê Tirkkerdişê Kurdan de Senterêk: Enstîtuyê Cigerayîşê Kulturê Tirk [Kürtlerin Türkleştirilmesi Konusunda Bir Merkez: Türk Kültürünü Araştırma Merkezi]*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin 2015.

⁶⁶ 2000’li yıllarda Kürt kimliğinin devlet tarafından tanınmasıyla birlikte Zazaların Kürt olmadıklarına dair çeşitli yayınlar ve tezler hazırlanmıştır. Bu minvalde bahsedilmesi gereken tezlerden biri Rasim Bozbuğa tarafından Gazi Üniversitesi’nde hazırlanan doktora tezidir. Belirli niyet ve maksatla hazırlanan tez, tarihi kaynaklarda Zazaların Kürt olduğuna dair bilgileri açık bir biçimde tahrif etmekte; Kürt siyasi, kültürel ve entelektüel hareketinde yer alan Zazaları göz ardı ederek “müstakil” bir Zaza kimliğini öne çıkarmaktadır. Yazar, Zazaların Kürt olduğunu söyleyen araştırmacıların çalışmalarına tez boyunca defalarca referans vermekle birlikte; gayriilmî ve gayriahlaki bir tutumla bahse konu araştırmacıları “Kürt milliyetçisi” şeklinde etiketlemekten geri durmamaktadır. 2000’li yıllarda yazılan, sadece Bingöl ve Solhan’da halk tarafından bilinen bir düğün şarkısını “Zaza ulusal marşı” olarak tanıtan yazar, tarihsel ve güncel gerçeklere muğayir bir biçimde “Zaza yurdu” ve “Zaza bayrağı” gibi sembollerin Zazaların ulusal sembolleri olduğunu ileri sürerek kendince Zazalara bir “kimlik” tayin eder. Son tahlilde, Zazacayı dahi bilmeyen yazar, Zazacanın ayrı bir dil olduğunu söyleyecek kadar kendisinden emindir. Burada muhtasar bir biçimde temas edilen konuların, tezin ideolojik ve propagandif yönünü açıkça ortaya koyar nitelikte olduğu not edilmelidir. Tez için bkz. Rasim Bozbuğa, *Kimlikleşme Kavşağında Zaza Kimliği ve Zaza Hareketi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2019.

⁶⁷ Bu yayınevinin herhangi bir merkezinin ve adres bilgisinin olmaması, yayınevinden çıkan bazı kitapların müstear isimle yazılması ve sonraki yıllarda gerçek isimle yazılması yayınevinin Türk istihbarat birimleri tarafından kurulduğu yönündeki söylemi güçlendirmektedir. Mesela yayınevinden Ali Haydar Dedekurban imzasıyla çıkan üç kitap sonraki yıllarda Yaşar Kalafat imzasıyla *Türk Halk Kültüründe Zazalar* ismiyle Berikan Yayınevi tarafından tek kitap olarak yayımlandı. Sözü edilen iddiaların yanı sıra Zaza milliyetçiliğinin ilk fikir babaları olarak kabul edilen Ebubekir Pamukçü ve Hayri Başbuğ’un da Türk istihbaratıyla yakından ilgili oldukları ve mezkûr kişilerin esasında Türk milliyetçisi oldukları ile ilgili iddiaları hatırlatmak gerekir. Bu iddialar için bkz. Roşan Lezgin, “Burada Çok Ciddi Bir Çelişki ve Problem Var”, <http://www.bingolhabertime.com/burada-cok-ciddi-bir-celiski-ve-problem-var-10245h.htm>, Erişim Tarihi, 03/05/2014. Tüm bu iddialarla birlikte değinmemiz gereken diğer bir husus da şudur: Kürt toplumunun ekserisinde olduğu gibi, Kürt çalışmaları yapan bazı araştırmacılar da, 1980 sonrasında dillendirilmeye başlanan *Zazalar Kürt değildir* söyleminin devlet tarafından desteklendiği yönünde yaygın bir kana vardır. Sözü edilen araştırmacıardan biri olan Cuma Çiçek’e göre Türk devleti, Kürt ulusal kimliğinin inşasına ket vurmak için Zazaların Kürt

etmek gerekirse, 1990'ların ilk yarısında Ankara merkezli faaliyet sürdüren *Zaza Kültürü Yayınları* da ilmi ve akademik bir perspektif ve içerikten yoksun yayınlarla Zazaların Kürt olmadığı fikrini işledi. Çok kısa bir süre faaliyet gösteren *Zaza Kültürü Yayınları*, Nazmi Sevgen, Ali Haydar Dedekurban, Zılfı Selcan, Karl Hadank gibi yazarların Zazalar ve Zazaca ile ilgili kitaplarını yayımladı.⁶⁸

Özetle ifade etmek gerekirse, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında devlet tarafından ileri sürülen ve desteklenen, günümüzde ise daha ziyade Türk milliyetçisi kişi ve kurumlar tarafından dillendirilen Zazaların Türk olduğu tezi, Zazacadaki az sayıdaki bazı sözcük ve ses benzerliğini esas alarak Zazaları, “Oğuz, Az, Za, Su-Su, Saka, Kıpçak, Tacik, Horasan⁶⁹ ve Harezmi”

olmadıklarına dair tezleri destekliyor. Bkz. Cuma Çiçek, *Ulus, Din, Sınıf: Türkiye'de Kürt Mutabakatının İnşası*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 127-128. Aynı noktaya temas eden bir diğer araştırmacı Wladimir van Wilgenburg'a göre de Türkiye devleti, Kürt milliyetçiliğinin veyahut Kürtlük bilincinin zaafiyete uğratılması gayesiyle Zazaları Kürt olmadıklarına ikna etmek için çalışmaktadır. Daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse Wilgenburg, Zazaların Kürt olmadıklarına ilişkin bir propagandayı benimseyen Ankara hükümetlerinin asıl ilgilendikleri şeyin Kürt hareketini zayıflatmak olduğunu ileri sürer. Bkz. Wladimir van Wilgenburg, “Ankara Kürtleri Bölmek İçin Zaza Milliyetçiliğini Teşvik mi Ediyor?”, <http://www.zazaki.net/yazdir/haber/ankara-kurtleri-bolmek-icin-zaza-milliyetciligini-tesvik-mi-ediyor-280.htm>, Erişim Tarihi: 03/05/2014.

- 68** Tespit edebildiğimiz kadarıyla yayınevinin Zazalar ile ilgili yayımlamış olduğu kitaplar şunlardır: Ali Haydar Dedekurban, *Zaza Halk İnançları*, Zaza Kültürü Yayınları, Ankara 1993; Ali Haydar Dedekurban, *Zaza Halk İnançlarında “Kült”ler*, Zaza Kültürü Yayınları, Ankara 1994; Ali Haydar Dedekurban, *Zazalarda Şölenler ve Törenler*, Zaza Kültürü Yayınları, Ankara 1994; Nazmi Sevgen, *Zazalar*, (Yayına Haz. Turan Bingöl), Zaza Kültürü Yayınları, Ankara 1994; Karl Hadank, *Zazalar ve Zaza Dili*, çev. Erol Sever, Zaza Kültürü Yayınları, Ankara 1994 ve Zılfı Selcan, *Zaza Milli Meselesi Hakkında (Dili, Tarihi, Siyasi, Tarihi ve Kültürel Yönleriyle)*, Zaza Kültürü Yayınları, Ankara 1994.
- 69** Kemalist ulus-devlet ile birlikte Kürt Alevilerinin bir kısmında ve hususen seyitlerde postulat haline gelen “Horasan'dan geldik” söylemi, esasında Türklüğe referans için kullanılmaktadır. Yalçın Çakmak, Türk tarihyazımında Horasan vurgusunun “Aleviliğin Türkî yönünü vurgulamak için” sıklıkla kullanıldığını ifade ederek, bu gerçeğe dikkati çeker. Bununla birlikte Çakmak, bahse konu söylemin “tamamen ideolojik güdümlerle” inşa edildiğini ve Horasan'ın etnik, dinsel ve kültürel çoğulculuğunu göz ardı ettiğini söyler. Dahası Çakmak, Fuat Köprülü'ye referansla “Horasan'dan geldik” söyleminin tarihsel bir gerçeği yansıtmadığını ve Köprülü'nün de altını önemle çizdiği üzere, Anadolu'daki derviş, baba, abdâl ve sûfi zümrelerinin Horasan'daki melâmetiye ekolüne tasavvufi ve batını açıdan bağlılığını imlediğini belirtir. Bkz. Yalçın Çakmak, “ ‘Mitik Bir Yurt’ Olarak Horasan'dan Dersim'e Şeyh/Şih Hasan Aşiretleri”, *Aktör, Müttefik, Şaki: Kürt Aşiretleri*, (der. Tuncay Şur & Yalçın Çakmak), İletişim Yayınları, İstanbul 2022, s. 91-98. Aynı şekilde Erdal Gezik de, Alevi Kürtlerdeki Horasan vurgusunun, “bölgenin Türk kökenliliğini kanıtlayan bir veri” olarak dillendirildiğini kaydeder. Bkz. Gezik, *a.g.e.*, s. 189. Son tahlilde, Horasan'da Türk nüfusun yanı sıra yoğun bir Kürt nüfusun mevcut olması ve Kürt tarihyazımında da Türkiye'deki Kürt Alevilerin Horasan'dan gelen Kürtler olduğu söyleminin belirgin olması, Horasan'ı doğrudan bir etnik kökenle özdeşleştirmenin sorunlu bir yaklaşım olduğunu açık bir biçimde göstermektedir. Kürt Aleviler ve Horasan ilişkisi için bkz. Mehmet Nuri Dêrsimi, *Kürdistan Tarihinde Dêrsim*, Komkar Yayınları, Köln 1988; Selim Temo, *Horasan Kürtleri*, Alfa Yayınları, İstanbul 2018.

ile ilişkilendirerek Zazaların Türk olduğunu ispatlamaya dayanır.⁷⁰ Bu tezin savunucuları Zazacanın Çuvaşçanın bir kolu olduğunu ileri sürmekten de imtina etmez.⁷¹ Açıkkçası, Cumhuriyet’in ilk yıllarından günümüze dek resmi ideolojiyi benimsemiş çok sayıda kurum ve araştırmacı “Zazaların Türklüğü”nü ispat etmek için uğraş verdi. Bu konudaki yayınların tamamına yakınının Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi’nin altın yılları olan 1930’lu yıllar ile 1960 ve 1980 askeri darbelerini takip eden yıllarda verilmiş olması dikkat çekicidir. Bilhassa 27 Mayıs 1960 ile 12 Eylül 1980 darbelerinden sonra başta TKAE olmak üzere üniversitelere mensup azımsanmayacak sayıda akademisyen tarafından Kürtlerin ve dolayısıyla Zazaların aslında Türk olduğuna ilgili birçok yayın yapıldı. Daha ziyade tek parti iktidarındaki 1930’lu yılların ideolojisi ve metoduyla kaleme alınan tezin günümüzde Zazaların ekseri arasında ve ilim dünyasında ciddi bir ilgi görmediğini ifade etmek mümkün olmakla birlikte bu yolla asimile ve ikna edilmiş azımsanmayacak bir kitlenin mevcut olduğunu da not etmek gerekir.

Zazalarla ilgili üçüncü kategorideki kitaplar, Eric Hobsbawm’ın “filolojik milliyetçilik” olarak adlandırdığı dil tandanslı Zaza milliyetçilerinin kaleme aldığı çalışmalardan müteşekkildir. Bu tarz çalışmalar, daha ziyade Zazaca ile Kürtçe [Kurmanca] arasındaki dilbilimsel farklılıklardan hareketle Zazacanın ve Zazaların müstakil bir dil ve ulus olduğunu iddia edenler tarafından kaleme alınan eserlerden oluşmaktadır. Bu kategoride Ebubekir Pamukçu, Zülfü/Zılfi Selcan, Wedat Kaymak, Kenan Karataş ve Serdar Karabulut gibi isimlerin bilimsel bir yöntemle, kaynaklara ve kaynak hiyerarşisine başvurmadan hamasetle kaleme aldıkları kitaplar söz konusudur. Akademik ve bilimsel bir yöntem ve içerikten uzak olan bu çalışmalar, birbirinden bağımsız ve konuyla alakasız çok sayıda bilginin gelişigüzel bir şekilde derlenmesinden ibarettir.⁷²

⁷⁰ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Rıza Özdemir, *Koç Heykelli Mezarların İzinde Zazalar ve Türklük*, Kripto Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2014.

⁷¹ Konuyla ilgili iki örnek için bkz. Tuncer Gülensoy, *Kürmanci ve Zaza Türkçeleri Üzerine Bir Araştırma-İnceleme ve Sözlük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1983; Osman Özer, “Anadolu Ağızlarının Altayistik Açısından Değerlendirilmesi”, *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

⁷² Bkz. Ebubekir Pamukçu, *Dersim Zaza Ayaklanmasının Tarihsel Kökenleri*, Yön Yayıncılık, İstanbul 1992; *Zaza Milli Meselesi Hakkında (Dili, Tarihi, Siyasi, Tarihi ve Kültürel Yönleriyle)*, Zaza Kültürü Yayınları, Ankara 1994; Wedat Kaymak, *Zaza Halk Tarihinin Büyük Hatları*, Arya Yayınları, İstanbul 2014; Kenan Karataş, *Anadolu’nun Kadim Halkı Zazalar (Deylemliler) ve Zazaca*, Fam Yayınları, İstanbul 2016; Serdar Karabulut, *Zazalar: Tarihi, Kültürel ve Sosyal Yapı*, Şark Yayın Dağıtım, İzmir 2017.

Zazalarla ilgili dördüncü kategorideki kitaplar ise Zazaca ile Kurmanca arasındaki karşılıklı anlaşılabilirliğin iddia edildiği gibi yüksek olmadığı; aksine bu söylemin ideolojik bir iddia olduğu görüşünden hareketle Zazaca ile Kurmanca'nın Kürtçenin lehçeleri ve dolayısıyla Zazaların da Kürtlerin bir kolu olduğunu hem dilbilimsel hem de tarihi, sosyolojik ve kültürel verilerle destekleyenler tarafından kaleme alınan çalışmalardır. Bu kategoriye dâhil edilecek yazarlar arasında Mehmet Malmîsanij, Munzur Çem ve Roşan Lezgîn ilk akla gelen yazarlardır. Bu türdeki çalışmaların alana en önemli katkısının etnografik gözlem ve sözlü tarih metotlarına başvurmaları hasebiyle sahadan ve 'içeriden' bilgi üretmeleri olduğu söylenebilir. Öte yandan bu tarz çalışmaların en büyük handikabının ise ana/birincil kaynakları kullanmada ve kaynak hiyerarşisine riayet etmede oldukça yetersiz kaldıkları gerçeğidir.⁷³

Zazalar hakkında beşinci kategorideki çalışmalar, Batı dillerinde yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde, yani 2000'li yıllarda yapılan çalışmalardır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, yirmi birinci yüzyılda Batı dillerinde Zazalar hakkında, dil ve gramer kitapları hariç, bugün itibarıyla, sadece üç kitap yayımlanmıştır. Bahse konu kitaplardan birincisi Mehmed S. Kaya'nın ilk olarak 2007'de Norveççe ve akabinde 2011'de İngilizce yayımlanan ve 2014 yılında Türkçeye çevrilen *The Zaza Kurds of Turkey* isimli çalışmasıdır. Bu kitap Bingöl'ün Solhan ilçesindeki Sünni-Şafii Zazalardan hareketle Zazalarda aile, aşiret, akrabalık, ekonomi, şeyhler, kültür ve kimlik konularını sosyoloji ve antropoloji disiplinlerinin imkânlarıyla ele almaktadır. Kitap, yazarın kendi köyünden hareketle yazıldığı ve sadece Solhan'daki Şafii Zazalara odaklandığı için Zazaların geneline teşmil edilecek bir kaynak olmaktan oldukça uzaktır. Dahası, kitap boyunca oryantalist söylemin oldukça dominant olduğu gözlemlenmektedir.⁷⁴

Batı dillerinde Zazalarla ilgili ikinci kitap Eberhard Werner tarafından yazılan *Rivers and Mountains: A Historical, Applied Anthropological and Linguistical Study of the Zaza People of Turkey Including an Introduction to Applied Cultural Anthropology* isimli çalışmadır. Bu kitap da Zazaları linguistiğin, etnografinin ve kültürel antropolojinin imkânlarıyla ele aldığı

73 Bkz. Malmîsanij, *Kird, Kirmanc, Dimili veya Zaza Kürtleri*, Deng Yayınları, İstanbul 1996; Munzur Çem, *Dersim Merkezli Kürt Aleviliği Etnisite, Dini İnanç, Kültür ve Direniş*, Vate Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011; Roşan Lezgîn, *Toplumsal Kürt Gruplarından Zazalar: Köken, Coğrafya, Din, Dil, Edebiyat*, Roşna Yayınları, Diyarbakır 2016.

74 Bkz. Mehmet S. Kaya, *The Zaza Kurds of Turkey: A Middle Eastern Minority in a Globalised Society*, Tauris Academic Studies, London 2011.

iddia etmektedir.⁷⁵ Ancak Martin van Bruinessen'in de önemle vurguladığı üzere, "misyonerlik çabaları"yla kaleme alınan kitap, ismine rağmen ne antropolojik ne de dilbilimsel bir çalışmadır. Bu haliyle kitabın, Zazaların dili, kültürü ve dini hakkında "çeşitli bilgi parçalarının çok iyi organize edilmemiş bir derlemesinden" oluştuğu söylenebilir. Metinde Zazalarla ilgili çok sayıda bilgi yanlışının mevcut olduğu da not edilmelidir. Dolayısıyla kitabın Zazalar hakkında güvenilir bir kaynak olduğunu söylemek oldukça zordur.⁷⁶

Batı dillerinde Zazalarla ilgili üçüncü ve son kitap ise Oliver Aymar'ın kaleme aldığı *History of the Zaza People* isimli kitabıdır. Aslında bu kitap, yazarın daha evvel kendi gerçek ismi olan Wedat Kaymak imzasıyla Türkçe yazdığı *Zaza Halk Tarihinin Büyük Hatları* isimli kitabına dayanmaktadır. Yazar, bahse konu kitabını sonraki yıllarda Oliver Aymar müstear ismiyle İngilizce (*History of the Zaza People*), Fransızca (*Histoire du Peuple Zaza*), Almanca (*Geschichte des Zaza-Volkes*), İtalyanca (*Storia del popolo Zaza*) ve İspanyolca (*Historia Del Pueblo Zaza*) dillerinde de yayımlamıştır. Kitapta Zazaların Anadolu, Mezopotamya ve Küçük Asya'nın ilk yerleşik ve yerli halklarından olduğunu iddia eden yazar; Sümerlerin, Hattilerin, Hititlerin, Luvilerin, Hurrilerin, Mitanilerin, Partların ve Sasanilerin Zazaların ataları olduğunu ileri sürmektedir. İlerleyen sayfalarda yazar, söz konusu iddialarını göz ardı ederek, Zazaların Deylemilerden geldiğini dile getirmektedir. Sadece bu iddialar bile kitabın, akademik ve ilmi olmadığını göstermesi açısından yeterlidir.⁷⁷

Son tahlilde, bugün itibariyle, Zazalar hakkında Türkçe ve Batı dillerinde telif edilen çalışmaların ilmi ve akademik açıdan ciddi sorunlar barındırdığı inkâr edilemez bir gerçektir. Bu minvalde, bahse konu çalışmaların ekseriyetle devletin resmi ideolojisi çerçevesinde üretilmesi; yazarların kendi bireysel tezlerini ve iddialarını ispatlamaya odaklanması ve bilimsel yöntemleri göz ardı etmesi; inter-disipliner bir yönetime başvurulmaması; birincil kaynakların kullanılmaması ve kaynak hiyerarşisine müracaat edilmemesi; saha araştırmalarına ve etnografik gözleme yer verilmemesi; kolonyalist, self-kolonyalist, oryantalist ve self-oryantalist retorik ve perspektifin

⁷⁵ Bkz. Eberhard Werner, *Rivers and Mountains: A Historical, Applied Anthropological and Linguistical Study of the Zaza People of Turkey including an Introduction to Applied Cultural Anthropology*, Verlag Fur Theologie Und Religionswissenschaft, 2017.

⁷⁶ Kitap hakkında sıkı bir eleştiri için bkz. Martin van Bruinessen, "Kurds, Zazas and Alevis", *Kurdish Studies*, Volume: 8, No: 2, [October 2020], pp. 371-381.

⁷⁷ Oliver Aymar, *History of the Zaza People (from the origin to the present day)*, Oaristys Edition, 2020.

dominant olması vb. gibi sorunlar, ilk akla gelenlerdir. Hâlbuki bir etnik grupla ilgili çalışma yapılırken söz konusu etnik grubun dilini bilmek, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden istifade etmek; her disiplinin kendi metot ve yöntemlerini uygulamak; grubun tarihsel serüveniyle ilgili birincil kaynakları kullanmak ve kaynak hiyerarşisine riayet etmek elzemdir. Elinizdeki *Zazalar: Tarih, Kültür ve Kimlik* isimli kitap bu minvalde kaleme alınmış bir çalışma olup hem birincil kaynaklara ve kaynak hiyerarşisine hem de etnografik gözleme referansla Zazaları inter-disipliner bir metotla ele aldığı iddia etmektedir.

Bu uzun girişi müteakiben, Zaza tandanslı etnik tartışmaların geçmişe nazaran günümüzde artış kaydetmesinde küreselleşmenin, modernitenin, post-modernitenin, sekülerleşmenin, milliyetçiliğin, kentleşmenin, okur-yazarlığın ve kitle iletişim teknolojilerindeki ilerlemenin oldukça büyük bir paya sahip olduğu not edilmelidir. İlave olarak, Türkiye ve diasporadaki Kürt siyasi ve entelektüel çevrelerinin, Zazacayı Kürtçe ve Zazaları Kürt olarak kabul etmekle beraber; mezkûr çevrelerin Kurmancca için sarf ettikleri çabayı Zazaca için göstermedikleri yönünde bir eleştiriyle karşı karşıya kaldıklarını belirtmek gerekir. Bu yönde bir eleştiriye örnek olarak, Kürt siyasi ve entelektüel hareketinin, Bingöl ve Dersim gibi Zazaların en yoğun olduğu şehirlerde bile tüm siyasi, kültürel ve entelektüel çalışmalarını Kurmancca olarak yapılması gösterilmektedir. Aynı konuya temas eden Cuma Çiçek de, Zaza kimliği temelli kültürel ve politik mobilizasyonun, ana-akım Kürt hareketinin Kurmanccayı esas alan tekçi dil politikalarına ve dindeki modernist sekülerliğine karşı bir tepki olarak doğduğunu ifade eder.⁷⁸ Martin van Bruinessen de Kurmanccayı esas alan tekçi dil politikasının *Zaza kültürel uyanışını ve milliyetçiliğini* tetiklediğini belirterek aynı duruma dikkat çeker: “(...) Yeni hayali Zazaistan anayurdunun da sürgündeki romantik entelektüeller hariç kimseye cazip gelmesi beklenmemektedir; fakat Zaza kültürel uyanışı ve K[u]rmanç kültürel kibrine duyulan kızgınlığın Zaza kimliği üzerinde artan bir etkisi olacak gibi görünmektedir.”⁷⁹ Hakan Yavuz da, Bruinessen ve Çiçek’le benzer bir perspektife sahip olup Kürt milliyetçiliğinin, “ayrı bir Zaza etnik-dilsel kimliğinin oluşmasını” kolaylaştırdığını iddia eder. Yavuz, konuyla ilgili olarak şunları söyler: “Mesela Kürt milliyetçiliği,

⁷⁸ Bkz. Çiçek, *a.g.e.*, s. 127, 176-181.

⁷⁹ Martin van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, İletişim Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2005, s. 83.

ayrı bir Zaza etnik-dilsel kimliğinin oluşmasını kolaylaştırdı. Fırsat alanlarının bir sonucu olarak, geleneksel grup sınırları zayıflamakta ve yeni kimlik grupları doğmaktadır. Mesela, kendilerine özgü dillerine rağmen, Zazalar kendilerini hiçbir zaman ayrı bir etnik grup olarak görmedi. Dinsel kimlik onların kamusal kimliğine ve aidiyetine şekil verdi. Ancak, son yirmi yıl, Alevi Zaza bilincinin inşasına ve ayrı bir Zaza etnik-dilsel kimliğinin ortaya çıkmasına tanıklık etti.”⁸⁰ Son bir not olarak, Türkiye’de Kürt ve Kürtçe denildiğinde büyük ölçüde Kurmanca konuşanlar akla gelmektedir. Bu durumun bir neticesi olarak bazı Zazalar, kendilerinin Kurmanc olmadıklarını ve Kürt kavramının Zazaları kapsamadığını ileri sürmüşlerdir. Kuşkusuz tüm bu gelişmeler, günümüzde Zazaların bir kısmının kendilerini Kürt kimliğinin dışında görmeleri fikriyle sonuçlanmasına neden olmuştur.⁸¹

Hâsılkelâm bu çalışma, modern kimliklerin aşındığı post-modern dönemin olgularından hareketle tarihi, linguistik, sosyolojik ve antropolojik referansları esas alarak Zazaların etnik kökeni, dili, tarihi, inançları, kültürleri ve en nihayetinde kimlikleri üzerine odaklanıyor. Dört bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Zazalar için kullanılan isimler ve bu isimlerin tarihi kaynaklardaki izi sürülerek teritorya ve mezheple ilişkisi irdeleniyor. Akabinde Zazaların yaşadıkları coğrafya, nüfusları ve iktisadi uğraşları ele alınıyor. İkinci bölümde, Arap, Fars, Osmanlı, Cumhuriyet ve Batı kaynaklarında Zazalara dair bilgilere yer veriliyor. Üçüncü bölümde Zazalarda din, mezhep, tarikat, şeyhlik ve seyyidlik ile aşiret, ağalık, beylik gibi kurumlar

80 Hakan Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar: Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve Ak Parti*, çev. Ahmet Yıldız, Kitap Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2008, s. 113. Dil tandanslı Zaza kimlik uyanışının ortaya çıkmasında yukarıdaki gelişmeler etkili olmakla birlikte, 12 Eylül askeri rejiminin 1980 sonrasında tedavüle koyduğu politika ve pratiklerin de etkili olduğu söylenebilir. Açıkçası, Zazalar arasında Zazaların Kürt olmadığı ile ilgili söylemler, 1980 sonrasına tekabül etmektedir.

81 Bilhassa Dersim ve Bingöl gibi, Zazaların yoğunlukta olduğu illerde “Zaza mikro-milliyetçiliği”nden bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte kendilerini “Kirmanc” olarak adlandıran Alevi Zazaların bir kısmı, ne Kürtlüğü ne de Zazalığı kabul ederler. Kendilerini “Kirmanc” olarak tanımlayan söz konusu grup, dillerini de “Kirmancki” ve “Desimki”/“Dersimce” olarak adlandırarak dillerinin Kürtçe ve Zazacadan farklı olduğunu ileri sürer. Aleviliği merkeze alan bu görüş ilk olarak, “Anadolu Alevistan ulusunun ortak dili Alevicedir (Dersimce)” diyen ve 1983-1986 yılları arasında Fransa’da çıkarılan *Kızıl Yol* dergisinde savunulmuştur. Bu görüşün günümüzdeki en önemli savunucularından biri *Kirmanciya Belekê* dergisidir. Dersim ve Aleviliği merkeze alan ve Zazalığı kabul etmeyen bu görüş hakkında iki önemli makale için bkz. Kıvılcım Viyale, “Resmi Tarihler Kuşatmasında Dersim”, *Kirmanciya Belekê*, Sayı: 1, (Ocak-Şubat 2009), s. 14-50; Silvanus Alamut, “Dersimlilerin Kimlik Tanımlamasında Gerçekleri Örtten Bir Kavram: Zaza”, *Kirmanciya Belekê*, Sayı: 3, (Temmuz-Ağustos-Eylül 2009), s. 11-36.

ve bu kurumların toplumsal, kültürel ve siyasal hayata etkileri tartışılıyor. Çalışmanın dördüncü bölümü ise dil-lehçe dikotomisindeki Zazaca tartışmalarını ele alarak bu tartışmaların milliyetçilik ve ulus-devlet gerçeğinin göz önünde bulundurularak anlaşılabilirliğini iddia ediyor. Yine aynı bölümde Zazaca literatürün, gazeteciliğin ve dergiciliğin serüveni ele alınarak yazılı Zazaca müktesebatın bir muhasebesi yapılıyor. Kısacası bu çalışma, Zazaları sadece linguistik veriler üzerinden tanımlamak yerine Anthony Smith'in, bir etnik topluluğun temel öğeleri olarak ileri sürdüğü "kolektif isim, ortak soy miti, ortak tarih, ortak kültür, ortak teritorya ve dayanışma duygusu" gibi müşterekleri referans alarak konuyu bütünsel bir perspektifle ele almayı deniyor. Dileriz bu mütevazı çalışma, söz konusu tartışmaya küçük de olsa katkı sağlar.